

Ingrijpen of toelaten?

**De invloed van de verandering van parlementair
taalgebruik op de rol van de Tweede Kamervoorzitter
tussen 2002-2015**

Master Thesis – History, Political Debate
Universiteit Leiden, 17 juni 2016
Begeleider: Prof. Dr. H. te Velde

J.M. Stellingwerf
S1755013
j.m.stellingwerf@umail.leidenuniv.nl

Inhoudsopgave

Inleiding	p. 3
1. Historisch overzicht	
1.1. Ontwikkeling van parlementair taalgebruik in Nederland	p. 7
1.2. Periode 1815 tot 2001	p. 8
1.3. Periode 2001 tot heden	p. 11
1.4. De rol van de Kamervoorzitter in historisch perspectief	p. 14
2. Analyse van de debatten over de benoeming van Tweede Kamervoorzitter	
2.1. Inleiding	p. 20
2.2. Verkiezingen na 2001	
2.2.1. Verkiezing Frans Weisglas 28 mei 2002	p. 21
2.2.2. Verkiezing Frans Weisglas 4 februari 2003	p. 24
2.2.3. Verkiezing Gerdi Verbeet 6 december 2006	p. 28
2.2.4. Verkiezing Gerdi Verbeet 22 juni 2010	p. 32
2.2.5. Verkiezing Anouchka van Miltenburg 25 september 2012	p. 36
2.3. Conclusie	p. 39
3. Incidenten per Tweede Kamervoorzitter	
3.1. Uitleg incidenten	p. 41
3.1.1. Incidenten onder Weisglas (1)	p. 42
3.1.2. Incidenten onder Weisglas (2)	p. 47
3.1.3. Incidenten onder Verbeet (1)	p. 49
3.1.4. Incidenten onder Verbeet (2)	p. 52
3.1.5. Incidenten onder van Miltenburg	p. 56
3.2. Conclusie	p. 60
4. Conclusie	p. 62
5. Literatuurlijst	p. 67

Inleiding

“Als voorzitter, maar eigenlijk vooral als volksvertegenwoordiger, ben ik daar trots op; ik ben trots op ons oude systeem, dat zich zo gemakkelijk voegt naar de heersende tijdgeest.”¹

Dit zijn de woorden van Anouchka van Miltenburg, voorzitter van de Tweede Kamer van 2012 tot 2015, die zij sprak naar aanleiding van het tweehonderdjarig bestaan van de Tweede Kamer. Zoals van Miltenburg aangeeft, is de Tweede Kamer onderhevig aan veranderingen. De afgelopen jaren werd er steeds meer gesproken over een verandering binnen de Tweede Kamer, met de nadruk op het taalgebruik. Zoals besproken wordt in het boek *In dit huis: Twee eeuwen Tweede Kamer* is er, doordat de functie van de Tweede Kamer in het begin van de eenentwintigste eeuw steeds meer een vertegenwoordigende functie is geworden, een verandering in het taalgebruik opgetreden.² Het duurde niet lang voor deze verandering werd bekritiseerd: niet alleen zou de verandering, ook wel verruwing, van het taalgebruik leiden tot een afname van de kwaliteit van het debat, maar ook zou het afbreuk doen aan het aanzien van de Tweede Kamer.³ Overigens wordt de verandering van parlementair taalgebruik niet alleen met negatieve effecten geassocieerd: doordat er minder ingewikkelde taal wordt gebruikt, zijn de woorden die in Den Haag worden gesproken beter te begrijpen voor het Nederlandse volk.⁴ Hierdoor zouden mensen zich beter kunnen identificeren met politici, wat kan zorgen voor het dichten van de zogezegde ‘kloof’ tussen politici en het volk, en dus leiden tot een betere volksvertegenwoordiging. Duidelijk wordt hieruit dat de verandering van het taalgebruik voortkomt uit een spanning tussen twee belangrijke taken van de Tweede Kamer: enerzijds het vertegenwoordigen van het volk en anderzijds het beschermen van de waardigheid van de Tweede Kamer als instituut.

Hoewel elk soort taalgebruik over het algemeen onderhevig is aan veranderingen, lijkt parlementair taalgebruik voornamelijk te veranderen naar aanleiding van incidenten die plaatsvinden tijdens debatten. De Tweede Kamer kent op dit moment zestien fracties. De

¹ R. Aerts e.a., *In dit huis, Twee eeuwen Tweede Kamer* (Amsterdam 2015) 10.

² Aerts e.a., *In dit huis*, 187

³ H. te Velde, ‘Culturele conventies in de parlementaire politiek’ in L. Verhey & G.J. Geertjes, *De constitutionele conventie: kwal op het strand of baken in de zee?*, Amsterdam: Boom Juridisch 2016, 6.

⁴ M. van Leeuwen, *Stijl en politiek. Een taalkundig-stilistische benadering van Nederlandse parlementaire toespraken* (Utrecht 2015) 46.

debatten die plaatsvinden tussen de partijen zijn de momenten waarop naar voren komt welk taalgebruik op dat moment wel of niet wordt toegestaan in de Kamer. Uitspraken van politici die afwijken van de norm op dat moment, of zelfs ontoelaatbaar worden genoemd, lijken een ijkpunt te zijn voor een verandering in het taalgebruik. Zolang deze incidenten plaatsvinden is er op dat moment kennelijk sprake van frictie tussen de vastgestelde taalnorm in de Tweede Kamer en de praktijk. Maar, deze incidenten vinden niet op zichzelf plaats: pas wanneer er door een Kamerlid of door de voorzitter een opmerking wordt gemaakt over het taalgebruik, wordt een uitspraak ook daadwerkelijk een incident.

Om het debat in goede lijnen te laten lopen, bestaat de Tweede Kamervoorzitter. Wat het reguleren van het taalgebruik in de Kamer betreft, heeft de voorzitter altijd een belangrijke taak gehad. De Kamervoorzitter zit namelijk niet alleen de vergaderingen voor, maar handhaaft ook de orde in de Tweede Kamer. Hij of zij heeft dus de bijzondere taak het debat op zo'n manier te laten verlopen, dat alle Kamerleden zich kunnen uitspreken op een manier waar de meerderheid van de Kamerleden het mee eens is. Wat de verandering van het taalgebruik in de Tweede Kamer betreft, is de rol van de voorzitter interessant om te bestuderen: de voorzitter is immers degene aan wie de taak om in te grijpen wanneer er iets ontoelaatbaars wordt gezegd is toegewezen. Henk te Velde schrijft in zijn bijdrage in het boek *De constitutionele conventie: kwal op het strand of baken in de zee?* dat de toegenomen tolerantie tegenover onparlementair taalgebruik in de Kamer te maken heeft met de taak van de voorzitter die in werkelijkheid verschilt van theorie. Het terechtwijzen van een Kamerlid is in theorie een taak van de voorzitter waarmee onder andere de waardigheid van de Kamer in het debat kan worden gewaarborgd, maar in de praktijk wordt het belangrijker gevonden dat een Kamerlid de ruimte heeft om te zeggen wat hij of zij wil.⁵

Daarnaast geeft het bestuderen van de verkiezingen voor de Tweede Kamervoorzitter meer inzicht over de rol die de Kamerleden aan de Kamervoorzitter toekennen, onder andere wat betreft het taalgebruik. Tijdens deze verkiezingen kunnen de verkiesbare Kamerleden en de overige Kamerleden in een debat uiteenzetten wat in hun ogen de belangrijkste taken van de voorzitter zijn. Daarnaast kunnen Kamerleden de kandidaten tijdens dit debat vragen stellen over zaken die specifiek te maken hebben met het voorzitterschap, zoals het reguleren van het debat. Het taalgebruik in de Tweede Kamer is tijdens deze verkiezingen dan ook een

⁵ Velde, te, 'Culturele conventies', 39.

veelbesproken onderwerp, waarover Kamerleden hun directe mening kunnen uiten. Met andere woorden: tijdens deze verkiezingen brengen Kamerleden hun mening over het taalgebruik in de Tweede Kamer naar voren. Daarom kan het debat over de verkiezing van de Tweede Kamervoorzitter dienen om de ideale voorstelling, of de gevormde norm, van de Kamerleden ten opzichte van parlementair taalgebruik te achterhalen.

De verkiezing voor de Tweede Kamervoorzitter heeft iets tegenstrijdigs: de Kamerleden kiezen namelijk een voorzitter om erop toe te zien dat er toelaatbaar taalgebruik wordt gebruikt, maar dan wel op een manier waar zij het zelf mee eens zijn. Dit resulteert er dan ook nogal eens in dat een Kamerlid zich uitspreekt op een manier waar de voorzitter het niet mee eens is, wat voor een botsing kan zorgen tussen de voorzitter en dat betreffende Kamerlid. Anderzijds komt het optreden van de voorzitter zélf niet altijd overeen met de norm zoals deze is vastgesteld, waardoor een botsing kan optreden tussen de voorzitter en de gehele Kamer.

Over de verandering in parlementair taalgebruik in de Tweede Kamer is door Bootsma en Hoetink al veel geschreven in het boek *Over lijken*, waarin een uitgebreid historisch wordt geschetst van de uitspraken die aan de hand van de schrapbepaling verwijderd zijn uit de Handelingen.⁶ Overigens, behandelt dit boek slechts de periode tot en met 2001. Juist omdat 2001 een jaar van belangrijke veranderingen in de politiek is geweest, over welke het historisch overzicht van dit onderzoek zal uitwijden, is het interessant om het taalgebruik in de periode die hierop volgt te bestuderen. Daarnaast geven boeken die over specifieke incidenten gaan, zoals *Effe dimmen!* van Jan Marijnissen en *Twintig maanden knettergek* van Ella Vogelaar en Onno Bosma inzicht in de verandering van het taalgebruik op dat moment. De dissertatie van Maarten van Leeuwen bestudeert het taalgebruik in de Tweede Kamer op een meer taalkundig niveau, waarbij hij naar de formuleringskeuze van uitspraken kijkt.⁷ Echter, er is tot op heden geen literatuur verschenen die de verandering in het taalgebruik, gemeten aan de hand van incidenten, tegenover de opvattingen van de Kamerleden zelf, zoals geuit in de verkiezingen voor de Tweede Kamervoorzitter, plaatst en de verandering van de rol van de voorzitter hierin bestudeert.

⁶ P.Bootsma & C. Hoetink, *Over lijken. Ontoelaatbaar taalgebruik in de Tweede Kamer* (Amsterdam 2006) 13.

⁷ Leeuwen, van, *Stijl en politiek*.

Dit onderzoek zal daarom in kaart brengen welke invloed de verandering van taalgebruik in de Tweede Kamer als gevolg van de spanning tussen enerzijds het vertegenwoordigen van het volk en anderzijds het beschermen van de waardigheid van de Tweede Kamer als instituut, op de rol van de Tweede Kamervoorzitter heeft gehad. De onderzoeksvraag, die als leidraad in dit onderzoek zal dienen, is als volgt:

Hoe heeft de verandering in parlementair taalgebruik als gevolg van de spanning tussen het enerzijds willen openstellen van het debat en het anderzijds blijven bewaren van de waardigheid van de tweede Kamer de rol van de Tweede Kamervoorzitter beïnvloed?

Om deze vraag te beantwoorden is het allereerst belangrijk om een historisch overzicht van de verandering in parlementair taalgebruik in kaart te brengen, wat zal gebeuren in hoofdstuk 1. Dit hoofdstuk zal dienen als achtergrondinformatie, maar ook ter verduidelijking van de achterliggende redenen van het gekozen tijdsvlak van dit onderzoek. Ook kan dit hoofdstuk ondersteuning bieden bij het vaststellen van de conclusie.

Daarnaast is het nodig om de norm van het taalgebruik, zoals deze gevormd wordt door de Tweede Kamerleden, naar voren te brengen. Dit zal worden gedaan in hoofdstuk 2. In dit hoofdstuk worden alle debatten over de verkiezing voor de Voorzitter van de Tweede Kamer vanaf 2002 tot en met 2012 geanalyseerd. Uit deze debatten wordt niet alleen duidelijk wat voor taalgebruik belangrijk wordt geacht, maar ook waarom. Aan de hand van de uitspraken die over het taalgebruik in de Tweede Kamer tijdens deze verkiezingen worden gedaan en de verandering die hierin optreedt, wordt een conclusie gevormd.

Vervolgens, in het derde hoofdstuk, zullen een tweetal incidenten per Kamervoorzitter geanalyseerd worden. Deze incidenten zullen bestaan uit uitspraken waarin het taalgebruik afwijkt van de taal die op dat moment wordt aanvaard als normaal en welke in de media genoemd zijn. In deze analyse wordt niet alleen gelet op de uitspraak, dat wil zeggen het taalgebruik, zelf maar ook op de reactie van de Kamervoorzitter en eventueel Kamerleden. Door enerzijds de norm voor het taalgebruik te bepalen door de verkiezingen voor de Tweede Kamervoorzitter te analyseren en anderzijds de ‘praktijk’ vast te stellen aan de hand van de incidenten, verduidelijkt dit onderzoek op deze manier de spanning waarmee de verandering van het taalgebruik is opgetreden.

Het laatste hoofdstuk van dit onderzoek zal bestaan uit de conclusie. In dit hoofdstuk zal worden gepoogd een antwoord te geven op de onderzoeksvraag van dit onderzoek. Daarnaast is er plaats voor een discussie, waarin eventuele aanvullingen voor de conclusie en tekortkomingen van dit onderzoek besproken zullen worden.

Hoofdstuk 1

Historisch overzicht

1.1. Ontwikkeling van parlementair taalgebruik in Nederland

Over het taalgebruik in de Tweede Kamer van Nederland worden de meest uiteenlopende uitspraken gedaan. Woorden als taalverruwing en welsprekendheid passeren de revue. Het taalgebruik in de Tweede Kamer is afhankelijk van wat de Kamerleden met hun taalgebruik willen bereiken: gaat het hen om het begrijpelijk maken van het politieke debat of het bereiken van een zo groot mogelijk publiek? Dan worden er hoogstwaarschijnlijk andere woorden gesproken dan wanneer het grootste belang van het debat de fatsoensnorm hoog houden is. Door de jaren heen zijn er verschillende factoren geweest die hebben bepaald hoe het taalgebruik in de Tweede Kamer eruit zou moeten zien en die voor een verandering in het taalgebruik hebben gezorgd.

Van een verandering is alleen te spreken wanneer een situatie vergeleken wordt met een situatie uit het verleden. Om de verandering van het taalgebruik in de Tweede Kamer in kaart te brengen, zal er in dit hoofdstuk een historisch overzicht worden geschetst van de verschillende situaties in de Tweede Kamer aan de hand van een literatuuronderzoek. Dit overzicht zal worden ingedeeld in twee periodes: van 1815 tot 2001 en van 2001 tot aan het heden. De eerste periode, welke de jaren vanaf de oprichting van de Tweede Kamer tot aan 2001 beslaat, wordt bondig behandeld, omdat het boek *Over lijken* een mooi en duidelijk overzicht van ontoelaatbaar taalgebruik in de Tweede Kamer tot aan 2001 biedt. Echter, omdat in dit boek de nadruk met name op de schrapbepaling ligt, zal deze periode in dit onderzoek nogmaals worden behandeld om ook andere ontwikkelingen in het taalgebruik in het overzicht op te nemen.

Daarnaast is voor dit onderzoek juist de tweede periode van groot belang, omdat de veranderingen en incidenten in deze periode nog niet in verband zijn gebracht met ontoelaatbaar taalgebruik. De tweede periode begint in 2001, omdat dit jaar een nieuwe tijd aanbrak in het parlementaire taalgebruik. Niet alleen werd in dit jaar de schrapbepaling afgeschaft, maar ook werden in dit jaar de verkiezingen voor de Tweede Kamervoorzitter

voor het eerst georganiseerd op de manier zoals we die nu kennen. Bovendien was 2001 het jaar waarin Pim Fortuyn zijn intrede in het politieke debat maakte: Fortuyn, die bekend stond om zijn uitspraak dat hij ‘zegt wat hij denkt en doet wat hij zegt’⁸, bracht verandering in het politieke debat met zijn retorische voorkomen dat afweek van de norm en zijn afkeer tegen de heersende regentenmentaliteit in Nederland.⁹

Ook zal dit hoofdstuk een overzicht bieden van de ontwikkeling van de rol van de Tweede Kamervoorzitter. Terwijl de verandering van het taalgebruik in de Tweede Kamer een veelbesproken onderwerp is, wordt de rol van de Tweede Kamervoorzitter hierin veelal verwaarloosd. Hoewel het boek *Over lijken* een aantal interessante situaties naar voren heeft gebracht waarbij de rol van de voorzitter duidelijker wordt uitgelicht, ontbreekt zo een overzicht van de jaren na 2001. Omdat er in dit onderzoek wordt gepoogd de verandering in de rol van de voorzitter te verduidelijken aan de hand van een historisch onderzoek, is het belangrijk dat de ontwikkeling van de functie van de Tweede Kamervoorzitter wordt uitgelicht.

Dit historische overzicht zal dienen als achtergrondinformatie, maar ook en vooral om de verandering in de opvattingen over het taalgebruik in de Tweede Kamer zoals deze naar voren komen uit de analyse van de debatten voor de verkiezing van de Tweede Kamervoorzitter te ondersteunen en te verklaren in het concluderende hoofdstuk van dit onderzoek. Ook kan dit overzicht een contextuele verklaring bieden voor incidenten die hebben plaatsgevonden ná 2001, welke in dit onderzoek zullen worden behandeld. Hoewel deze incidenten in hoofdstuk 4 worden behandeld, is het belangrijk dit onderzoek in te leiden met een historisch overzicht, om te verduidelijken waarom er voor bepaalde incidenten is gekozen in dit onderzoek.

1.2. Periode 1815 tot 2001

Sinds het ontstaan van het parlement is het taalgebruik van de Tweede Kamer en de toelaatbaarheid hiervan al een veelbesproken onderwerp geweest. De geschiedenis van de Tweede Kamer begint in 1815: toen werd er voor het eerst vergaderd in een bicamerale bezetting. Hoewel andere parlementen in die tijd werden gekenmerkt door hun openbaarheid, bleef de Tweede Kamer achter de schermen vergaderen, en van openbaarheid was weinig

⁸ F. Seegers, *In debat over Nederland* (Amsterdam 2007) 61.

⁹ H. te Velde, *Van regentenmentaliteit tot populisme* (Amsterdam 2010) 30.

sprake.¹⁰ Volgens Henk te Velde ging het in de eerste decennia na het ontstaan van de Tweede Kamer qua taalgebruik vooral over de welsprekendheid, omdat de Tweede Kamer werd gezien als onderdeel van de staat, en niet als een vertegenwoordiging van het Nederlandse volk.¹¹ Weliswaar werd de nadruk voornamelijk gelegd op een beheerste discussie: wanorde werd niet getolereerd.¹² Hieruit kan worden geconcludeerd dat vooral het belang van de zaken die werden besproken vooropstond: uitzonderlijke welsprekendheid had in ieder geval geen invloed op het gezag van een Kamerlid. De norm die op dat moment in de Tweede Kamer aanwezig was wat betreft het taalgebruik, zorgde ervoor dat de sfeer ingetogen, fatsoenlijk, beschaafd en zakelijk was.¹³

Hoewel de norm tot aan 1934 de toelaatbaarheid van het taalgebruik bepaalde en de Kamervoorzitter voor die tijd al de mogelijkheid had om een Kamerlid het woord te ontnemen, bleek er toch behoefte te zijn aan een extra strafmaatregel in de vorm van een extra ‘instrument’ om de Kamervoorzitter meer gezag te geven. Vandaar dat er op 15 februari 1934 een wijziging werd doorgevoerd aan het Reglement van Orde. De schrapbepaling, artikel 74, zou ervoor moeten gaan zorgen dat de voorzitter door bepaalde uitspraken te laten schrappen uit de Handelingen van de Tweede Kamer, meer gezag zou krijgen. Daarnaast zou de Kamervoorzitter door het gebruiken van de schrapbepaling ervoor moeten zorgen dat ontoelaatbaar taalgebruik niet de autoriteit van de overheid en de waardigheid van de Tweede Kamer zou aantasten.¹⁴ Volgens Bootsma en Hoetink, die het ontstaan en het verdwijnen van de schrapbepaling bestuderen in het boek *Over lijken*, kwam deze behoefte aan een strafmaatregel voort uit een steeds meer onrustig wordend politiek klimaat met opkomende extremistische partijen in Nederland. Deze brachten de stabiliteit van de Nederlandse democratie aan het wankelen en het gezag van de overheid nam af (de meest geschrapte uitspraken, ook wel ‘lijken’ genoemd, werden gedaan door revolutionaire of extremistisch geïnspireerde politici¹⁵).¹⁶ Ook het taalgebruik in, maar vooral over de Tweede Kamer werd door de heersende onrust aangetast. Tot het invoeren van de schrapbepaling kon elke overheidsinstelling, dus ook de Tweede Kamer, straffeloos worden beledigd. Om het gezag en het aanzien van de Nederlandse politiek te versterken door middel van een strengere

¹⁰ Aerts e.a., *In dit huis*, 177-171.

¹¹ Aerts e.a., *In dit huis*, 177-178.

¹² Velde, te, *van regentenmentaliteit tot populisme*, 108.

¹³ Velde, te, *van regentenmentaliteit tot populisme*, 110-111.

¹⁴ Aerts e.a., *In dit huis*, 181.

¹⁵ Aerts e.a., *In dit huis*, 183.

¹⁶ Bootsma & Hoetink, *Over lijken*, 22.

handhaving van de Tweede Kamervoorzitter, besloten de confessionele en liberale regeringsfracties deze meer disciplinaire maatregelen toe te kennen.¹⁷ Terwijl een groot gedeelte van de Tweede Kamer zich hevig verzette tegen de aangescherpte maatregelen, een derde van de Kamerleden stemde tegen, werd de aanpassing aan het Reglement doorgevoerd.

De schrapbepaling zou er vanaf toen voor gaan zorgen dat ontoelaatbare uitspraken ‘ongedaan’ zouden worden gemaakt, door ze uit de officiële handelingen te verwijderen. Omdat er naast de heersende norm geen ‘vaste’ regels bestonden wat betreft ontoelaatbaar taalgebruik, bleek de opvatting over taalgebruik te veranderen met de tijd. Allereerst veranderde de opvatting over welk taalgebruik nou precies ontoelaatbaar was naar de aard van de veranderende omgangsvormen in de samenleving. Uitspraken die in de jaren vijftig taboe waren, werden jaren later niet meer afgehamerd.¹⁸ Godslasterende woorden en racistische uitspraken kwamen überhaupt nauwelijks voor, maar werden nooit getolereerd.¹⁹ Overigens was er, ondanks de wel degelijk veranderde fatsoensnormen en opvattingen over de taal, geen statistische lijn te ontdekken in de toelaatbaarheid van de taal.²⁰ Volgens Bootsma en Hoetink komt dit omdat de woorden als toelaatbaar of ontoelaatbaar werden geschat op basis van de context waarin deze werden gesproken: de sfeer en het onderwerp van het debat waarin de woorden werden gesproken bleek in de regel bepalender te zijn dan de woorden op zichzelf.²¹

Vanaf de jaren zestig ontstond er in de Kamer de opvatting dat het parlement meer open moest zijn, om op deze manier de kloof tussen politicus en publiek te dichten. Deze openheid zou bestaan uit meer toegelaten afwijkingen van het normale en een levendiger debat.²² Ook leek de schrapbepaling door de opkomst van media zoals radio en televisie steeds zinlozer te worden: al zou een geschrapte opmerking niet meer in de handelingen verschijnen, deze zou alsnog kunnen worden uitgezonden.²³ Daarnaast ontstond de opvatting dat de Handelingen een ongecensureerde en eerlijke overheidspublicatie zouden moeten zijn.²⁴ Hoe meer er geschrappt zou worden, hoe beperkter en meer gemanipuleerd de handelingen dus zouden overkomen, en hoe minder open het parlement over kwam. Ook werden er al langere tijd uitspraken door Kamerleden gedaan die door zowel Kamerleden als de voorzitter als

¹⁷ Bootsma & Hoetink, *Over lijken*, 23.

¹⁸ Aerts e.a., *In dit huis*, 183.

¹⁹ Bootsma & Hoetink, *Over lijken*, 57.

²⁰ Bootsma & Hoetink, *Over lijken*, 60.

²¹ Bootsma & Hoetink, *Over lijken*, 61.

²² Bootsma & Hoetink, *Over lijken*, 136.

²³ “‘Dieptepunt’ in taalgebruik Kamer”, *NRC Handelsblad*, 13 september 2007.

²⁴ Bootsma & Hoetink, *Over lijken*, 179.

ontoelaatbaar werden gezien. Overigens bleek dat zo een uitspraak niet meer altijd uit de handelingen werd geschrapt, hoewel de uitspraak ook niet werd geaccepteerd. Een alternatief hiervoor dat we nu nog steeds kennen, is dat de voorzitter het desbetreffende Kamerlid vraagt om zijn of haar woorden terug te nemen, waarna de woorden inclusief terugname alsnog in de Handelingen verschijnen. Op deze manier wordt wel degelijk duidelijk gemaakt dat bepaald taalgebruik als ontoelaatbaar wordt beschouwd, zonder dat woorden uit officiële overheidsdocumenten weggelaten hoeven te worden.

Dus, zelfs toen de schrapbepaling officieel gezien nog gebruikt kon worden, werden er in de Tweede Kamer woorden gesproken die als ongepast of onfatsoenlijk werden beschouwd. De schrapbepaling raakte hierdoor verouderd, overbodig en leek zelfs symbolisch te zijn geworden. Omdat de schrapbepaling aanvankelijk was ingesteld om opmerkingen die de status van het parlement, en dus de Tweede Kamer, zouden kunnen aantasten te schrappen uit de Handelingen, maar deze niet meer werd gebruikt wanneer ‘nodig’, leek er vanaf toen een verandering te ontstaan ten opzichte van dit soort opmerkingen. Door het schrappen van dit soort uitspraken weg te laten, maar ze wel op te nemen in de Handelingen, leek de openheid en transparantie van het taalgebruik in de Tweede Kamer belangrijker te zijn geworden dan het behouden van parlementair taalgebruik. Hoewel er in 1993 voor het laatst een uitspraak werd geschrapt uit de handelingen, duurde het nog acht jaar voordat de bepaling niet meer gebruikt kon worden.

1.3. Periode 2001 tot heden

In 2001 brak een nieuwe periode aan voor het parlementair taalgebruik in Nederland. Met de komst van Pim Fortuyn en zijn opvattingen over de Tweede Kamer werd de vertegenwoordigende kant van de Tweede Kamer meer uitgelicht. Tot die tijd werd de Tweede Kamer vooral gezien als controlerend orgaan van de regering, en was de vertegenwoordiging waarover werd gesproken vooral een vertegenwoordiging in bredere zin.²⁵ Met de komst van dit soort populistisch-getinte opvattingen, leken zaken als de waardigheid van de Tweede Kamer als instituut ondergesneeuwd te worden.

Vanaf 2001 zijn er een aantal politieke partijen ontstaan welke worden aangeduid als populistisch. De meest bekende partijen zijn natuurlijk de Lijst Pim Fortuyn (LPF) en de

²⁵ Aerts e.a., *In dit huis*, 189.

Partij voor de Vrijheid (PVV). Koen Vossen stelt in zijn essay ‘Van Marginaal naar Mainstream’ dat populisme nader moet worden gedefinieerd, wil de term nog enige analytische waarde hebben.²⁶ De meest populaire kenmerken van populisme zijn: ‘de macht teruggeven aan ‘het volk’ en het zich afzetten tegen de gevestigde elite’.²⁷ Hoewel er door de jaren heen verschillende partijen en politici zijn aangeduid als populistisch, is het populisme van de eenentwintigste eeuw toch verschillend hiervan. Volgens Vossen zijn er drie bewegingen van populisme in de Nederlandse politiek te onderscheiden, waarvan de derde in de eenentwintigste eeuw begint.²⁸ Vossen omschrijft dit soort populisme als een “discours waarin de kernconcepten van de populistische ideologie in meerdere of mindere mate te ontwaren zijn”.²⁹ Volgens historicus Henk te Velde ging het hierbij ook om het rechtstreeks uitdrukken van emoties en opvattingen vanuit de bevolking.³⁰ Daarnaast argumenteert te Velde dat de verschillende vormen van populisme in Nederland niet veel met elkaar te maken hebben. Zo kan Wilders niet direct worden vergeleken met Pim Fortuyn, hoewel allebei de politici als populistisch worden beschreven.³¹ Dat wil overigens niet zeggen dat er niet steeds meer ruimte lijkt te komen voor partijen met populistische eigenschappen.

Het vertegenwoordigen van deze emoties en opvattingen gaat hand in hand met een verandering van het parlementair taalgebruik. Volgens Henk te Velde is er door dit opkomende populistische sentiment een meer theatrale politiek ontstaan, welke in eerste instantie als onfatsoenlijk en onparlementair werd gezien.³² Hoewel populisme niet per definitie antiparlementair is, pleitten de voorstanders hiervan wel voor meer openheid en tegen de Tweede Kamer als instituut waarvan de gevestigde cultuur de elite beschermt. Het populisme van de eenentwintigste eeuw pleitte voor openheid, vertegenwoordiging en duidelijkheid. Dit heeft geleid tot de opvatting dat het taalgebruik in de Tweede Kamer vooral meer begrijpelijk moet zijn. Overigens zou er volgens oud-Kamerlid Alexander Pechtold een duidelijk verschil moeten zijn tussen populistisch taalgebruik en duidelijk taalgebruik: duidelijk taalgebruik is volgens Pechtold nodig om lastige zaken aan het volk uit te kunnen leggen, terwijl populistisch taalgebruik niet realistisch is.³³ Toch valt niet te ontkennen dat het

²⁶ K. Vossen, ‘Van marginaal naar mainstream? Populisme in de Nederlandse geschiedenis’, *BMGN – Low Countries Historical Review*, 127:2 (2012) 29.

²⁷ Seegers, *In debat over Nederland*, 33.

²⁸ Vossen, ‘Van marginaal naar mainstream’, 53.

²⁹ Vossen, ‘Van marginaal naar mainstream’, 48.

³⁰ Aerts e.a., *In dit huis*, 189.

³¹ Velde, te, *Van regentenmentaliteit tot populisme*, 260.

³² Velde, te, *Van regentenmentaliteit tot populisme*, 119.

³³ ‘Populisme? De methode-Pechtold werkt toch ook?’ *NU.nl*, 2 juli 2008.

idee dat taalgebruik meer open en duidelijk moet zijn hand in hand gaat met de opkomende populistische bewegingen in Nederland.

De toename van populistische sentimenten in de Nederlandse politiek heeft, zoals hierboven genoemd, geleid tot een verandering in het taalgebruik in het politieke debat. Meer openheid, duidelijkheid en vertegenwoordiging vragen niet alleen om een verandering van wát er gezegd wordt, maar vooral ook hóé iets gezegd wordt. Tot aan 2000 was de toon in het politieke debat formeel en werden bepaalde ‘gevoelige’ onderwerpen, zoals discriminatie en racisme, vermeden.³⁴ Volgens Fleur Seegers is er sinds 2000 een meer negatieve toon te ontdekken in het politieke debat: de stijlmiddelen die worden ingezet tijdens de debatten schetsen een negatief beeld van de samenleving en de gang van zaken.³⁵ Deze negatieve toon wordt gekenmerkt door ‘korte en krachtige – polemische – termen’ die vaak zijn voorzien van een sarcastische ondertoon.³⁶ Ook wordt het debat ‘door het gebrek aan of selectieve gebruik van (wetenschappelijke) kennis ongenueerder – harder – en van problemen benoemen kan men hierdoor vervallen in generaliserende beschuldigingen maken’.³⁷ Volgens Seegers worden in het huidige politieke debat oude normen ook niet meer gekoesterd, maar vooral aangevochten.³⁸ Dit komt dus overeen met de heersende populistische sentimenten: de oude, gevestigde cultuur wordt aangevochten, en dus ook het taalgebruik. De populistische, of volkse, stijl (die met name wordt gebruikt door Wilders) is volgens hoogleraar Jaap de Jong te herkennen aan ‘simpele zinnen en one-liners, versimpelingen van complexe werkelijkheid’ en het gebruik van stijlmiddelen zoals hyperbolen en metaforen.³⁹

Hoewel Geert Wilders, sinds 2006 vooraanstaand politicus in de meest recente populistische beweging in de Nederlandse politiek, in de actuele peilingen voorop gaat, blijkt er toch ook een tegenbeweging te zijn tegen deze toegenomen populistische beweging, en de verandering in het taalgebruik die hieraan te danken is, te zijn ontstaan. Hoogleraar Paul Frissen is van mening dat vertegenwoordiging van het volk juist niet hetzelfde zou moeten zijn als afspiegeling, maar dat een verschil tussen politici en de bevolking noodzakelijk is om een politieke democratie met verdeeldheid zoals we die kennen in Nederland, te waarborgen.⁴⁰ Ook

³⁴ Seegers, *In debat over Nederland*, 59.

³⁵ Seegers, *In debat over Nederland*, 61.

³⁶ Seegers, *In debat over Nederland*, 60.

³⁷ Seegers, *In debat over Nederland*, 60-61.

³⁸ Seegers, *In debat over Nederland*, 62.

³⁹ J. de Jong, ‘Houwdegen en floret. Retorische strategieën van het triumviraat Rutte, Verhagen en Wilders’, *Ons Erfdeel* 54:2 (2011), 8.

⁴⁰ P. Frissen, ‘Tussen politiek leider en burger hoort een kloof te zijn’, *NRC Handelsblad*, 12 december 2009.

volgens Fleur Seegers lijkt deze beweging afgezwakt te zijn, hoewel in het begin van de eenentwintigste eeuw vrijwel alle partijen hierin meegingen. Volgens Seegers is de afname van het harde taalgebruik te danken aan een toegenomen twijfel over deze manier van spreken.⁴¹ Woorden als taalverruwing, ontoelaatbaar taalgebruik en fatsoensnormen lijken hand in hand te gaan met de veranderingen in het parlementair taalgebruik als gevolg van de opkomende populistische bewegingen. Overigens is de hedendaagse stijl van Wilders, die erg bepalend is in de Tweede Kamer, weinig veranderd. Volgens Jaap de Jong is inderdaad de ‘populistische lijn’ afgenomen, maar is zijn retoriek nog even hard als voorheen.⁴²

Hoezeer er ook vanuit de Tweede Kamer, van zowel de voorzitter als andere Kamerleden, voortdurend commentaar komt op het taalgebruik van Wilders of andere PVV-leden, kunnen de overige Kamerleden volgens Henk te Velde wél de vertegenwoordigende functie waarderen die Wilders aanneemt.⁴³ Op deze manier wordt de stijl dus los gezien van de vertegenwoordiging, en wordt de vertegenwoordiging bóven de stijl geplaatst: het belang van het vertegenwoordigen ligt hoger dan de manier waarop er wordt gesproken. Wat dat betreft kan worden aangenomen dat in de huidige politieke debatten, tenminste in die van de Tweede Kamer, de nadruk meer ligt op de vertegenwoordiging van het volk dan op het taalgebruik. Dat wil zeggen, het taalgebruik hoeft dus niet altijd binnen de norm te passen om daadwerkelijk vertegenwoordigend te zijn. Hoewel volgens oud-Kamervoorzitter Anouchka van Miltenburg de traditie en moderniteit in de Tweede Kamer juist hand in hand gaan, geeft deze recente ontwikkeling binnen het taalgebruik precies de spanning weer binnen welke dit onderzoek een verklaring probeert te vinden: enerzijds de wenselijkheid, de manier waarop het zou moeten zijn, de regels en de norm, anderzijds de realiteit en de afwijkingen. Daarnaast laat deze ontwikkeling ook zien dat er nog steeds (of wederom) een spanning is tussen de vertegenwoordigende rol van de politici en de waardigheid van de Tweede Kamer, waarvan het belang door een nadruk op het vertegenwoordigen lijkt af te nemen.

1.4. De rol van de Kamervoorzitter in historisch perspectief

Terwijl de functie van voorzitter al wordt bekleed sinds het ontstaan van het parlement zoals we dat tegenwoordig kennen, zijn de taken van de voorzitter door de jaren heen veranderd: niet alleen door wettelijke aanpassingen, maar ook door een verandering in de opvatting over

⁴¹ Seegers, *In debat over Nederland*, 70.

⁴² Jong, de, ‘Houwdegen en floret’, 9.

⁴³ Aerts e.a., *In dit huis*, 190-191.

wat een voorzitter zou moeten doen. Volgens het huidige Reglement van Orde zijn de vier voornaamste uit te voeren taken door de Tweede Kamervoorzitter het leiden van de werkzaamheden van de Kamer en het leiden van het Presidium, het doen naleven van het Reglement van Orde, het uitvoeren van door de Kamer genomen besluiten en het vertegenwoordigen van de Kamer.⁴⁴ Zowel het leiden van de werkzaamheden, het naleven van het Reglement van Orde en het vertegenwoordigen van de Kamer hebben te maken met het taalgebruik in de Kamer. Hoofdstuk VIII van het Reglement van Orde omschrijft onder andere de sancties die de voorzitter Kamerleden kan opleggen, mochten zij tijdens de plenaire vergadering woorden gebruiken die overeenkomen met het taalgebruik als omschreven in dit hoofdstuk.⁴⁵ Wanneer een Kamerlid bijvoorbeeld een uitspraak doet die als beledigend kan worden opgevat of welke de orde van het debat verstoort, kan de Kamervoorzitter zich beroepen op dit hoofdstuk. Hoewel het Reglement van Orde door Joris Oddens wordt omschreven als een aanvankelijk bureaucratisch naslagwerk dat ervoor zorgt dat de debatten in de Tweede Kamer vooral op de inhoud zijn gericht,⁴⁶ geeft het desalniettemin duidelijke richtlijnen voor het voorzitten van de Tweede Kamer. Dat neemt overigens niet weg dat deze regels vrij voor interpretatie blijven, mede door het feit dat er bijvoorbeeld geen zwarte lijst met ontoelaatbare uitspraken bestaat.⁴⁷

Tijdens de invoering van het tweekamerstelsel in 1815, beschikte de Kamervoorzitter, die toen al aanwezig was, over weinig maatregelen waarmee hij (toen was het nog ondenkbaar dat een vrouw voorzitter zou worden) de orde tijdens de debatten kon handhaven, behalve dan het laten verwijderen van te aanwezig publiek uit de zaal.⁴⁸ Pas in 1848 kreeg de voorzitter ook de mogelijkheid een Kamerlid het woord te ontnemen of tot de orde te roepen. Overigens kon de voorzitter dit alleen doen wanneer het Kamerlid afweek van de discussie.⁴⁹ Op dit moment was het dus nog niet mogelijk ditzelfde te doen met taalgebruik dat als onparlementair werd gezien. Hoewel beledigend taalgebruik uit den boze was in het parlement van toen, bleek er geen behoefte te zijn aan een maatregel die dit ook daadwerkelijk zou bestraffen: wellicht waren de Kamerleden van toen ervan overtuigd dat omdat zoiets nog nooit was voorgevallen, de beschaafde personen in de Kamer de fatsoensnorm zouden volgen en hier niet van zouden afwijken. Na een incident in 1846

⁴⁴ Reglement van Orde, hoofdstuk III, artikel 6, via <<http://www.tweedekamer.nl>>

⁴⁵ Reglement van Orde, hoofdstuk VIII, paragraaf 3, artikel 58 & 59, via <<http://www.tweedekamer.nl>>

⁴⁶ Aerts e.a., *In dit huis*, 259.

⁴⁷ Aerts e.a., *In dit huis*, 183.

⁴⁸ Bootsma & Hoetink, *Over lijken*, 13.

⁴⁹ Bootsma & Hoetink, *Over lijken*, 14.

werden de regels aangescherpt en in 1849 uitgebreid, zodat de voorzitter bij elke verstoring of belediging door een Kamerlid óf geen Kamerlid, diegene kon waarschuwen en tot de orde kon roepen.⁵⁰

Pas in 1919, in een periode van onrust in de politiek, werd de macht van de Kamervoorzitter nogmaals uitgebreid: de sancties tegen een Kamerlid dat de orde verstoorde werden uitgebreid met het uitsluiten van de vergadering en zelfs de toegang tot het gebouw te ontzeggen, zonder toestemming hiervoor te vragen aan de rest van de Kamer.⁵¹ Uit de toevoeging van deze sanctie aan de te nemen maatregelen van de voorzitter blijkt dat de voorzitter in deze periode degene was die verantwoordelijk werd gehouden voor niet alleen het handhaven van de orde, maar ook voor het besluiten welk taalgebruik wel of niet werd toegestaan in de Tweede Kamer. De daaropvolgende toevoeging aan de sanctiemaatregelen van de voorzitter was in 1934 de schrapbepaling, welke tot aan de grondwetswijziging in de jaren tachtig de enige wijziging zou zijn.

Toen in 1983 de Grondwet van Nederland werd herzien, werd ook de procedure voor de verkiezing voor het voorzitterschap voor de Tweede Kamer op de schop genomen. In 1983 werd namelijk bepaald dat de Tweede Kamer zelf een voorzitter benoemt. Deze verandering zorgde ervoor dat de onafhankelijkheid van de Tweede Kamer als instituut meer werd benadrukt.⁵² Daarnaast werd in 1983 bepaald dat de Kamervoorzitter in functie bleef gedurende een volledige kabinetsperiode, in tegenstelling tot de eerdere situatie waarin de voorzitter slechts één jaar in functie bleef.⁵³ De voorzitter werd gekozen door middel van een schriftelijke en geheime verkiezing, waarbij de winnaar een absolute meerderheid van de stemmen moest hebben verkregen.

In 1998 begon de verkiezing voor de Tweede Kamervoorzitter ook inhoudelijk te veranderen. De eerste verandering die plaatsvond was dat er vanaf 1998 een profielschets werd gemaakt voor de Tweede Kamervoorzitter. Er waren twee redenen voor het instellen van deze profielschets: allereerst zorgde deze schets voor meer openheid en daarnaast zorgde deze schets voor een meer democratische verkiezing binnen de Kamer omdat nu ieder Kamerlid zich verkiesbaar kon stellen. De openheid waarvoor deze schets zorgde werd veroorzaakt

⁵⁰ Bootsma & Hoetink, *Over lijken*, 15.

⁵¹ Bootsma & Hoetink, *Over lijken*, 18.

⁵² Aerts e.a., *In dit huis*, 434.

⁵³ 'Voorzitter Tweede Kamer' via <http://www.parlement.com/id/vh8lnhrp8wt4/voorzitter_tweede_kamer>

door de duidelijkheid die deze schets schiep: het werd duidelijk aan welke eisen de voorzitter moest voldoen. De profielschets wordt als ontwerp samengesteld in de laatste vergadering van de Tweede Kamer in de oude samenstelling. De nieuwe Tweede Kamerleden stellen deze profielschets vervolgens vast.⁵⁴ Op deze manier werd het niet alleen voor de Kamerleden, maar ook voor het Nederlandse volk, duidelijker op basis waarvan een voorzitter werd verkozen. Ook kwam door de profielschets duidelijker naar voren wat volgens Kamerleden de kwaliteiten waren waaraan een goede voorzitter zou moeten voldoen. Naast het feit dat de verkiezingen meer open werden, werd de verkiezing voor de voorzitter democratischer door het instellen van een profielschets, in de zin dat elk Kamerlid uit welke politieke partij dan ook zich verkiesbaar kon stellen. Eerder werd door de grootste politieke partijen in de Kamer een voorzitter naar voren geschoven.⁵⁵ Dit was dan ook de reden waarom de SP het idee voor een profielschets naar voren bracht: op deze manier zouden ook kleinere partijen de mogelijkheid krijgen om een kandidaat-voorzitter naar voren te brengen.⁵⁶ Op deze manier werd dus niet alleen de uitkomst van de verkiezingen minder voorspelbaar, maar ook werd niemand de kans ontnomen om zich verkiesbaar te stellen.

Sinds 2002 vindt er een echte verkiezing plaats voor het aanstellen van de Tweede Kamervoorzitter. Nadat de Kamerleden die zich verkiesbaar stellen als voorzitter dit bekend hebben gemaakt, begint het debat voor de verkiezing van de Tweede Kamervoorzitter. Dit debat wordt geleid door een tijdelijke Kamervoorzitter. Tijdens dit debat krijgen Kamerleden de mogelijkheid om vragen te stellen aan de kandidaat-voorzitters en op basis hiervan hun stem uit te brengen. Wanneer alle vragen zijn gesteld en beantwoord beginnen de stemrondes. Als een kandidaat de absolute meerderheid van de stemmen heeft gekregen is de verkiezing afgelopen. Indien nodig, kunnen er vier stemrondes plaatsvinden. Tegenwoordig gaan de verkiezingen nog op dezelfde manier zoals vastgesteld in 2002.⁵⁷ Deze manier van verkiezen kost weliswaar meer tijd dan de eerdere verkiezingen, maar aan de andere kant is de uitkomst en manier van verkiezen democratisch en politiek verantwoord, omdat de verkiezingen naast openheid ook duidelijkheid scheppen en elk Kamerlid van welke partij dan ook de kans krijgt zich verkiesbaar te stellen om de Tweede Kamer te leiden en de debatten voor te zitten.

⁵⁴ 'Voorzitter Tweede Kamer - verkiezingen' via <http://www.parlement.com/id/vhnm7mirvv/voorzitter_tweede_kamer_verkiezingen>

⁵⁵ Aerts e.a., *In dit huis*, 434.

⁵⁶ Aerts e.a., *In dit huis*, 434.

⁵⁷ 'Voorzitter Tweede Kamer' via <http://www.parlement.com/id/vh8lnhrp8wt4/voorzitter_tweede_kamer>

Hoewel de voorzitter van de Tweede Kamer aanvankelijk werd aangesteld om de orde in de zaal te handhaven en daarnaast het debat in goede lijnen te laten leiden, lijkt dit de laatste jaren toch minder te gebeuren. Aan een verandering in het Reglement van Orde kan het niet liggen: hierin is sinds 2002 niets meer aangepast. Volgens te Velde is het gezag van de voorzitter geslonken omdat de functie van Kamerlid is verschoven van voorbeeld- naar spreekbuisfunctie.⁵⁸ Toch lijkt een afname van het gezag van de Kamervoorzitter niet de enige reden te zijn voor het optreden van de voorzitter dat minder streng lijkt te zijn geworden: de voorzitter lijkt zelf ook regelmatig een debat voort te laten zetten, waar er in bepaalde situaties van de voorzitter verwacht zou worden dat hij of zij in zou grijpen. Voornamelijk bij de twee laatste voorzitters Van Miltenburg en Verbeet lijkt dit het geval te zijn geweest. Gerdi Verbeet stelde dan ook dat de leden van de Tweede Kamer de vorm en inhoud van het debat konden kiezen.⁵⁹ Volgens Verbeet was het afschaffen van de schrapbepaling hier de oorzaak van, en noemde de afschaffing een ontneming van het laatste instrument dat de voorzitter nog tot zijn beschikking had om daadwerkelijk in te grijpen. Daarbij noemde ze dat de Kamerleden zelf maar moesten ingrijpen als ze vinden dat er iets niet kan.⁶⁰ Ook opvolgster Van Miltenburg gaf, na een stortvloed van kritiek op haar zagezegde nalatige optreden in de Tweede Kamer, aan dat Kamerleden onderling moeten uitvechten, door de discussie met elkaar aan te gaan, welk taalgebruik wel en niet toelaatbaar is.⁶¹ Hieruit blijkt dat de sanctiemaatregelen die de Kamervoorzitter heeft wat betreft het taalgebruik in de Tweede Kamer in de ogen van enkele leden van de Kamer, waaronder de Kamervoorzitter, lang niet in elk geval hoeven te worden gebruikt. Op deze manier lijken ook deze maatregelen, net als de schrapbepaling, symbolisch te worden en lijkt de rol van de Kamervoorzitter kleiner te zijn geworden: wanneer deze niet meer hoeft in te grijpen bij taalgebruik dat als storend of beledigend wordt opgevat, heeft de Kamervoorzitter een taak minder. Overigens blijft de Kamervoorzitter slechts voorzitter voor de kabinetsperiode waarin hij of zij gekozen wordt: de taken van de Kamervoorzitter worden pas aangepast wanneer dit ook werkelijk is doorgevoerd in het Reglement van Orde. De zittende Kamervoorzitter kan slechts de regels en dus de taken op zijn of haar manier interpreteren. Khadija Arib, de huidige voorzitter, sinds 13 januari 2016, heeft al aangegeven bij bepaalde uitspraken die in het verleden door de beugel konden, wél in te zullen grijpen, dus de taak van de

⁵⁸ Velde, te, 'Culturele conventies', 9.

⁵⁹ 'Verbeet: Voorzitter kan niet meer ingrijpen in onfatsoenlijk debat', *Het Parool*, 22 september 2011.

⁶⁰ 'Verbeet: Voorzitter kan niet meer ingrijpen in onfatsoenlijk debat', *Het Parool*, 22 september 2011.

⁶¹ Anouchka van Miltenburg in radioprogramma 'Dit is de dag', Evangelische Omroep, 18 september 2015

Kamervoorzitter om op het taalgebruik in de Tweede Kamer toe te zien is nog zeker niet verdwenen.⁶²

⁶² ‘Kamerlid Arib zou ingrijpen bij “nepparlement” van Wilders’, *NU.nl*, 3 januari 2016.

Hoofdstuk 2

Analyse van de debatten over de benoeming van de Tweede Kamervoorzitter

2.1. Inleiding

Voorafgaand aan de analyse die naar voren zal brengen welk onderdeel van het taalgebruik het meest besproken wordt tijdens de verkiezingen voor de Tweede Kamervoorzitter, is het nodig om uit te leggen op welke aspecten zal worden gelet tijdens deze analyse en hoe deze zullen leiden tot een conclusie.

In dit hoofdstuk wordt een analyse gevormd uit alle fragmenten van het debat over de verkiezing voor de Tweede Kamervoorzitter waarin het taalgebruik in de Tweede Kamer ook daadwerkelijk wordt genoemd. Dit kunnen uitspraken zijn van Kamerleden die zich verkiesbaar stellen als voorzitter, maar ook van Kamerleden die de kandidaat-voorzitters ondervragen over bijvoorbeeld hun voornemens als voorzitter en hun kijk op de huidige gang van zaken. Het is allereerst niet mogelijk om aan de hand van de plenaire verslagen de mening van de gehele Tweede Kamer wat betreft het taalgebruik vast te stellen. Daarnaast is het ook niet mogelijk om op deze manier de mening van de meerderheid van de Kamer vast te stellen: om te beginnen spreken tijdens deze verkiezingen niet alle partijen. Dit maakt het onmogelijk om een conclusie te vormen waarin de mening van de meerderheid van de kamer wordt aangegeven. Daarnaast spreken binnen de fracties ook niet alle Kamerleden, wat het niet mogelijk maakt rekening te houden met elk individueel Kamerlid.

Omdat er in dit onderzoek van uit wordt gegaan dat tijdens het debat over de benoeming van de voorzitter de belangrijkste vragen en opmerkingen naar voren worden gebracht door de Kamerleden op dat moment, zullen deze worden gebruikt om een algemeen beeld te vormen van de opvattingen over het taalgebruik vanuit de Tweede Kamer. Dit beeld zal worden weergegeven in een concluderend gedeelte van elk sub-hoofdstuk. Omdat er met een nieuwe Tweede Kamerverkiezing een nieuwe voorzitter wordt gekozen, zal er per verkiezing een analyse worden gemaakt van het debat over de benoeming van de nieuwe voorzitter. Dit betekent dat er voor de voorzitters Weisglas en Verbeet een dubbele analyse zal worden

gemaakt. Door aan het eind van dit hoofdstuk de concluderende gedeeltes van de subhoofdstukken met elkaar te vergelijken, zal er worden gezocht naar een ontwikkeling in de opvattingen over het taalgebruik in de Tweede Kamer. Ook kan er op deze manier worden gekeken naar een verandering die plaatsvindt in de loop van de jaren.

2.2.1. Verkiezing Frans Weisglas 28 mei 2002⁶³

De eerste verkiezing die zal worden behandeld, is die van Frans Weisglas in 2002. Deze verkiezing voor de Tweede Kamervoorzitter in 2002 was niet alleen de eerste verkiezing na het afschaffen van de schrapbepaling, maar was ook de eerste verkiezing waarbij kandidaten ondervraagd zouden worden door Kamerleden. Al op 19 mei 1998 werd er voor het eerst gesproken over een ontwerpprofielschets.⁶⁴ Met de recente veranderingen in de Kamer in het achterhoofd, zoals de afschaffing van de schrapbepaling, maar ook het overlijden van politicus Pim Fortuyn, werd er opnieuw gedebatteerd over de ontwerpprofielschets van de voorzitter. Belangrijk is om te beseffen dat voorafgaand aan deze verkiezing twee moties werden ingediend en aangenomen die het ontwerp van een profielschets voor een eventuele voorzitter moesten vaststellen. Hieruit kwam naar voren dat het belangrijk is om een goed overwogen keuze te maken uit de verkiesbare kandidaten, en dat het daarom mogelijk moet zijn om naar aanleiding van de profielschets vragen te mogen stellen aan kandidaten.⁶⁵

Daarnaast werd er aan Kamerleden die zich verkiesbaar wilden stellen voor het voorzitterschap gevraagd om zich tijdig, dat wil zeggen uiterlijk twee uur voor de vergadering waarin in de verkiezing wordt gehouden, schriftelijk bekend te maken aan de rest van de Kamer. In dit verkiezingsdebat stelden Annemarie Jorritsma-Lebbink (VVD), Jim Janssen van Raaij (LPF) en Frans Weisglas (VVD) zich verkiesbaar als Kamervoorzitter.

Dijksma (PvdA) stelde tijdens het vragenrondje voor de kandidaatsvoorzitters: “de levendigheid in het politieke debat is buiten deze Kamer alom aanwezig. Ik heb het eerder gezegd: het is voor een Kamervoorzitter een erezaak om samen met alle leden te trachten dit debat terug te brengen in de politieke arena, in het parlement dat hier bij elkaar is”. Daarnaast vroeg zij zich af hoe de kandidaten deze zogezegde ‘erezaak’ op wilden pakken. Zij vergeleek dus het debat van ‘buiten’, met het debat van binnen de Kamer en stelde dat deze een weerspiegeling van elkaar zouden moeten zijn.

⁶³ HTK, 2001-2002, 28-05-2002 (76)

⁶⁴ HTK, 2001-2002, 23-05-2002 (75)

⁶⁵ HTK, 2001-2002, 23-05-2002 (75), bespreking van motie nr. 3.

De eerste kandidaat die zich uitliet over het taalgebruik in de Tweede Kamer was Frans Weisglas (VVD). Tijdens het beantwoorden van de vragen van Kamerleden aan de kandidaten, gaf Weisglas aan dat het werken aan de debatten in de Tweede Kamer iets is dat een (kandidaat-)voorzitter zou moeten willen doen. Hij zei hierover het volgende:

Ik denk dat uit datgene wat zich de afgelopen maanden in de politieke discussie in Nederland heeft afgespeeld de les moet worden getrokken dat de Kamer een betere reflectie moet zijn van politieke opvattingen zoals die in het publieke en politieke debat buiten de Kamer naar voren komen. Onze grote opgave is mijns inziens om, zoals mevrouw Dijkma vorige week heeft gezegd in het debat over de profielschets, de levendige politieke discussie die de afgelopen maanden buiten de Kamer heeft plaatsgevonden weer binnen deze arena te brengen met argumenten, met opvattingen, met overtuigingen en ook met respect.

Wat hieruit naar voren komt is dat Weisglas van mening was dat het debat de Tweede Kamer een betere afspiegeling zou moeten vormen van het politieke debat van buiten de Tweede Kamer, oftewel het Nederlandse volk. Daarnaast wilde hij deze politieke discussie op een levendige manier voorzetten in de Tweede Kamer. Volgens hem moest het politieke debat in de Tweede Kamer beter overeenkomen met de opvattingen van het publiek, maar wel op zo'n manier dat respect in acht wordt genomen tijdens het debat.

Ook Janssen van Raay (LPF) noemde de levendigheid van het debat en het belang hiervan. Hij gaf een antwoord op de hierboven genoemde vraag van kamerlid Dijkma over hoe de kandidaat-voorzitters de levendigheid in het debat van de Tweede Kamer terug willen brengen.

Dan nog een nader antwoord aan het adres van mevrouw Dijkma. Mocht ik voorzitter worden, dan zou ik ervoor voelen om de gewoonte van het Engelse Lagerhuis over te nemen om geen speeches meer voor te lezen. Er mogen dan wel notities worden gemaakt, maar er moet een levendig debat ontstaan, zoals onze Engelse collega's – mijnheer Verhagen – in het Europees Parlement ook altijd deden. Het is daar verboden om notities te hebben. Je praat spontaan, impulsief. Sommige media zien dat soms als geouwehoer. Dat zij dan maar zo, maar je praat spontaan, impulsief en direct.

Het levendige debat waar Janssen van Raay het over had moest spontaan, impulsief en direct zijn. Overigens gaf hij hierbij geen ‘spelregels’ aan, zoals Weisglas dat bijvoorbeeld wel deed, door te benoemen dat er respectvol gesproken moest worden. Een impulsief en direct debat kan al gauw persoonlijk worden, waardoor er meer ruimte ontstaat voor minder parlementair taalgebruik. Daarnaast gaf Janssen van Raay, in tegenstelling tot Dijkma, geen duidelijke reden waarom een levendig debat volgens hem goed zou zijn. Het leek hem meer om de manier van debatteren te gaan, dus de vorm, dan om de inhoud, dus de afspiegeling van het publieke debat.

Daarnaast sprak Jorritsma-Lebbink (VVD) over het taalgebruik in de Tweede Kamer, door ook voor een levendig debat te pleiten:

Ook het meer toegankelijk maken van het debat voor het publiek is iets wat de voorzitter maar zeer ten dele in handen heeft. De voorzitter kan proberen via het leiden van de vergadering het debat levendiger te maken.

Ook Jorritsma-Lebbink gaf, net als Janssen van Raay, geen concrete voorstellen hoe de voorzitter het debat levendiger zou kunnen maken. Ditzelfde gold voor het toegankelijker maken van het debat. Ze stelde dat hoewel de voorzitter maar deels invloed kan uitoefenen op het toegankelijk maken van het politieke debat, deze het debat wel levendiger kan maken. Juist doordat ze geen verdere uitleg aan haar opmerking gaf, liet ze verschillende manieren en interpretaties open: ze leek hiermee te suggereren dat de voorzitter, door het debat levendiger te maken, een kleine stap in de richting van een toegankelijker debat kon zetten.

Toen het debat voorbij was en Weisglas verkozen was tot voorzitter van de Tweede Kamer, sprak hij de volgende woorden:

Om het in mijn eigen woorden te zeggen, de politieke debatten zijn in verkiezingstijd natuurlijk vooral buiten de Kamer gevoerd, maar zij dienen weer hier plaats te vinden, met duidelijke argumenten en standpunten en met respect en tolerantie, zoals mevrouw Dijkma zei.

Volgens Weisglas was het dus belangrijk dat er een duidelijk politiek debat wordt gevoerd, maar ook dat dit met respect en tolerantie gebeurt.

In dit verkiezingsdebat werd allereerst de nadruk gelegd op het belang van het betrekken van het volk bij het politieke debat in de Tweede Kamer. Het debat moest daarom niet alleen duidelijk zijn, maar het moest ook het publieke debat meer reflecteren. Hieruit kan worden geconcludeerd dat dit volgens de Kamerleden op dat moment niet genoeg gebeurde, waardoor zij hun rol op dat moment niet ‘vertegenwoordigend’ genoeg vonden. Ook werd er veel gesproken over het belang van een levendig debat. De Kamerleden benadrukten dat het belangrijk was dat het levendige debat, zoals dit zich voornamelijk buiten de Kamer afspeelde, zich ook binnen de Kamer moest gaan afspelen. Op deze manier koppelden de Kamerleden de levendigheid van het debat aan de toegankelijkheid van de Tweede Kamer: wanneer het debat levendig was, werd het een betere weerspiegeling van het publieke debat. Hoewel er bepaalde voorwaarden werden gesteld waaraan een debat zou moeten voldoen wilde het als levendig bestempeld worden, zoals spontaan, impulsief en direct, werd er niet specifiek uitgelegd wat de rol van de voorzitter zou zijn in het levendiger maken van debatten. Daarnaast werden het woord respect genoemd: Kamerleden zouden respectvol moeten debatteren. Overigens werden er geen grenzen of regels aangegeven voor het taalgebruik waar Kamerleden zich aan dienden te houden. Ook werd er niet gesproken over het eventuele ingrijpen van de voorzitter of regels die hierbij gehanteerd kunnen worden. Met het oog op de afgeschafte schrapbepaling is dit opmerkelijk, omdat er geen enkele richtlijn voor toelaatbaarheid van taalgebruik werd geschetst.

2.2.2. Verkiezing Frans Weisglas 4 februari 2003⁶⁶

Na de val van Kabinet-Balkenende I, werden er op 22 januari 2003 opnieuw Tweede Kamerverkiezingen gehouden. Ook de verkiezingen voor de nieuwe Tweede Kamervoorzitter werden dus weer gehouden. In dit jaar stelden Thom de Graaf (D66), Gerda Verburg (CDA) en toenmalig Kamervoorzitter Frans Weisglas (VVD) zich verkiesbaar. Hoewel dit debat nog geen jaar na het vorige debat plaatsvond, is het toch belangrijk om deze te analyseren om op die manier na te gaan of er eventuele veranderingen hebben plaatsgevonden in de opvattingen over het taalgebruik in de Tweede Kamer.

Toen er tijdens het debat over de verschillende werkzaamheden van de voorzitter, die in de profielschetsen werden uitgelicht, werd gesproken, ging Van der Staaij hier op in:

⁶⁶ HTK, 2002-2003, 04-02-2003 (39)

Over verschillende van die aspecten hebben wij in de brieven van de kandidaten wat kunnen lezen, maar over de handhaving van het Reglement van orde heb ik nog weinig vernomen. Hoe willen de kandidaten daarmee omgaan? Welke stijl van handhaving kiezen zij?

Wij zeggen allemaal dat wij voor een levendiger debat zijn en dat het eens afgelopen moet zijn met al die lange debatten die nergens meer over gaan, maar een concrete vraag is dan hoe de kandidaten, als zij voorzitter worden, omgaan met een debat dat eindeloos doorloopt en waar de fut uit is. Wat doen zij dan?

De twee vragen die naar voren werden gebracht waren vrij duidelijk: hoe gaat de voorzitter de orde handhaven aan de hand van het Reglement van Orde en hoe wil de voorzitter het levendige debat concretiseren? Uit deze vragen bleek dat er op dat moment nog steeds vraag vanuit de Kamer was voor levendige debatten. Daarnaast werd het handhaven van de orde nadrukkelijk genoemd, iets wat tijdens de verkiezing in 2002 niet gebeurde.

Toen de PvdA-fractie aan de beurt was de kandidaten te ondervragen, stelde Hamer een drietal punten ter discussie, waarvan er twee over het taalgebruik in het politieke debat gingen:

Natuurlijk vindt mijn fractie ook dat het maatschappelijke debat in de Kamer zou moeten plaatsvinden. Dit moet echter zo gebeuren dat het onderwerp herkenbaar is. (...) De fractieleden van de PvdA zijn natuurlijk erg benieuwd naar de manier waarop de kandidaat-voorzitters de herkenbaarheid willen bevorderen.

Het tweede punt wat ze benoemde ging over dualisme, waarbij het taalgebruik niet werd genoemd. Het derde punt overigens weer wel:

Een derde belangrijk criterium is de kwaliteit van de debatten. Er wordt iets te vaak gezegd dat er minder debatten moeten worden gevoerd, maar het gaat niet zozeer om minder maar om beter.

Hamer benadrukte dat de herkenbaarheid van het debat in de Kamer belangrijk was: de woorden die gesproken worden in het debat moeten duidelijk zijn voor het publiek. Hieruit is

af te leiden dat zij het belangrijk vond dat het volk goed op de hoogte moet zijn van wat er speelde in de Kamer en dat het aan de voorzitter was hierop toe te zien. Daarnaast sprak ze over de kwaliteit van de debatten; deze zou beter moeten worden. Overigens gaf ze geen suggesties om deze te verbeteren. Hieruit kan worden opgemaakt dat deze taak meer bij de voorzitter werd neergelegd dan bij de andere Kamerleden.

Weisglas reageert als kandidaat-voorzitter op het laatstgenoemde punt van de PvdA:

Het is heel erg gemakkelijk en oprecht om te zeggen dat het om de kwaliteit van de debatten gaat. Het spreekt vanzelf dat die kwaliteit door de leden wordt bepaald en dat het niet aan de voorzitter is om er een oordeel over te hebben. Maar tegelijkertijd tikt de klok door, niet alleen voor de voorzitter, maar ook voor de leden zelf. (...) Dat is echter het dilemma voor de voorzitter. Dan blijft de klok voor de voorzitter belangrijk. Daarop letten is zijn taak, niet zozeer met het oog op de kwaliteit, want dat is niet de taak van de voorzitter, maar wel voor een goed politiek en inhoudelijk verloop van een debat.

Deze reactie van Weisglas was opmerkelijk: hij stelde dat het de taak van de voorzitter is om slechts het inhoudelijke verloop van het debat te leiden, en niet om de kwaliteit van de debatten in de gaten te houden. Hij leek de kwaliteit van het debat niet te koppelen aan de vorm, dus aan het taalgebruik, maar eerder aan de inhoud en de lengte van het debat. Zijns inziens zou de Kamervoorzitter zich niet moeten mengen in het kwalitatieve verloop van het debat.

Kandidaat-voorzitter De Graaff gaf antwoord op vragen die te maken hadden met het verbeteren van het aanzien van de Kamer:

Het is een verantwoordelijkheid van ons allen, alle 150, om het aanzien en, zo u wilt, de waardigheid te bewaken van de Tweede Kamer, het democratisch orgaan bij uitstek. Wat mij betreft, tellen daar een paar begrippen mee: openheid, herkenbaarheid van hetgeen wij met elkaar bespreken, ook in taal overigens, zorgvuldigheid, niet alleen in omgangsvormen maar ook in hoe wij bijvoorbeeld met kleinere fracties omgaan, en respect.

Hij zei dus dat het aanzien van de Kamer samenhangt met openheid en herkenbaarheid. Daarnaast legde hij uit dat het taalgebruik in de debatten, wanneer het respectvol is, aan het

bewaken van de waardigheid kan bijdragen. Overigens legt hij meer nadruk op de woorden openheid en herkenbaarheid, omdat hij het woord ‘respect’ als laatste noemde.

Ook Verburg (CDA) legde nogmaals de nadruk op het belang van de herkenbaarheid van het debat. Zij zei hierover:

Het is zaak om zodanig het debat te voeren en als parlement te opereren dat het ook wordt herkend bij de mensen thuis, in de huiskamer, in de kroeg, in de kerk of de moskee en in de trein. Het is aan ons om dat waar te maken: herkenbaar, sprankelend, oplossingsgericht en met humor, als medewetgever en als controleur, maar ook als vertolker van wat er in de samenleving leeft.

Verburg was dus van mening dat de manier waarop het debat wordt gevoerd in de Tweede Kamer herkenbaar moet zijn voor het Nederlandse volk. Op deze manier werd volgens haar het volk meer betrokken bij de politiek. Ook kon de Tweede Kamer op deze manier de belangen van de kiezers beter behartigen.

Hoewel er tijdens dit debat een aantal vragen naar voren kwamen over de handhaving van het debat en de kwaliteit hiervan, werd er door de kandidaten geen concreet antwoord op deze vragen gegeven. Wel werd nogmaals benadrukt dat de begrijpelijkheid en herkenbaarheid van het debat erg belangrijk zijn: niet alleen zodat het volk kan volgen wat er gaande is in de politiek en zich hierin kan herkennen, maar ook zodat de waardigheid van de Tweede Kamer behouden kan worden. Deze uitspraken verbonden, meer dan dat dat in het eerder behandelde debat uit 2002 gebeurde, de waardigheid van de Tweede Kamer met de mate waarin het debat toegankelijk is voor het Nederlandse volk. Dat betekent: hoe groter deze mate van toegankelijkheid, hoe beter de vertegenwoordigende rol van de Tweede Kamer.

Daarnaast was de uitspraak van Weisglas, over hoe niet de voorzitter, maar de Kamerleden zelf de kwaliteit van het debat bepalen, interessant. Hoewel er in het verkiezingsdebat namelijk juist werd gevraagd hoe de kandidaatsvoorzitters een debat van betere kwaliteit zou waarborgen, wuifde Weisglas deze vraag als het ware weg. Desondanks werd hij toch verkozen als voorzitter. Hieruit valt af te leiden dat de meerderheid van de Kamer het met zijn opvattingen eens was. Dit betekent dat de Kamer er mee instemde dat het inderdaad de taak van de Kamerleden zelf is om de kwaliteit van het debat te bepalen. Echter betekende in dit

debat de kwaliteit toch voornamelijk de mate van openheid en begrijpelijkheid, en werd er over de toelaatbaarheid van het taalgebruik niet tot nauwelijks gesproken.

2.2.3. Verkiezing Gerdi Verbeet 6 december 2006⁶⁷

Tijdens de verkiezing voor de Kamervoorzitter in 2006 stelden drie Kamerleden zich verkiesbaar: Gerdi Verbeet (PvdA), Henk Kamp (VVD) en Maria van der Hoeven (CDA). Naar aanleiding van de ingestuurde sollicitatiebrieven kregen alle Kamerleden wederom de mogelijkheid om de kandidaten te ondervragen en daarnaast hun mening uit te spreken over niet alleen de gang van zaken, maar ook de ideale toekomstsituatie van de Kamer. Dit zal het derde debat zijn dat wordt gebruikt in deze analyse.

Het eerste Kamerlid dat aan het woord komt in dit debat was Duyvendak (GroenLinks). Hij gaf aan op welke aspecten GroenLinks haar keuze voor de nieuwe Voorzitter zou baseren:

(...) maar laat duidelijk zijn dat het versterken van de positie van de Kamer en van de democratische cultuur in deze Kamer daarbij beslissend zal zijn.

Duyvendak noemde het versterken van de positie van de Kamer. Hij gaf daarbij overigens niet aan wat een sterkere positie van de Kamer dan precies zou zijn. Omdat hij aangaf dat niet alleen het versterken van de positie van de Kamer, maar ook het versterken van de democratische cultuur in de Kamer belangrijk was in de overweging van GroenLinks, is het aannemelijk dat deze twee dingen voor hem met elkaar samenhangen: een sterkere democratische cultuur kan immers de positie van de Kamer versterken. Overigens kan hij er ook mee hebben bedoeld dat doordat de twee zaken met elkaar op gespannen voet stonden (gezien de eerdere debatten over de cultuur in de Kamer ten opzichte van de waardigheid), het nodig was om hier extra aandacht aan te besteden. Aangezien het taalgebruik in de Tweede Kamer een gedeelte is van de cultuur, is het begrijpelijk dat voor hem het taalgebruik ook deel uitmaakte van het te versterken gedeelte wat betreft de cultuur. In ieder geval maakte hij hiermee duidelijk dat de positie van de Kamer én de democratische cultuur in de Kamer op dat moment te zwak was, en dat deze versterkt moesten worden.

⁶⁷ HTK, 2006-2007, 06-12-2006 (23)

Daarnaast sprak Kamerlid Kant over de duidelijkheid van taalgebruik en over de rol die de voorzitter zou moeten hebben in het reguleren hiervan.

De brief van mevrouw Verbeet bevat een passage die mij in het bijzonder aanspreekt en wel de opmerking over de ergernis van Kamerleden wanneer bewindspersonen wijdloperige of ontwijkende antwoorden geven. De woordkeus is niet alleen heel mooi, maar het is ook nog eens bijzonder herkenbaar. Zij constateert deze ergernis, maar hoe denkt zij hierin als Voorzitter verbetering te kunnen brengen? Welke rol kan zij daarbij spelen?

Hoewel Kant over bewindspersonen sprak en niet over de Tweede Kamerleden zelf, sprak zij wel over de taak van de voorzitter in het ingrijpen bij onduidelijk taalgebruik. Omdat ook Kamerleden zelf nogal eens ontwijkende antwoorden kunnen geven, of onduidelijk kunnen zijn, zal de voorzitter ook in zo een geval kunnen of moeten ingrijpen op dezelfde manier als in dit geval. Daarnaast speelt het debat, met of zonder bewindspersonen, zich af in de Tweede Kamer, vandaar dat deze uitspraak is opgenomen in deze analyse.

Ook Wilders (PVV) vroeg tijdens dit debat aan de kandidaat-voorzitters hoe zij om zullen gaan met uitspraken gedaan door bewindspersonen binnen het politieke debat in de Tweede Kamer die onduidelijk zijn, maar door tijdgebrek vervallen.

Ik weet ook dat de Voorzitter geen ijzer met handen kan breken en dat hij mensen niet kan dwingen om te zeggen wat zij willen zeggen, maar toch vind ik dit een belangrijk punt. De kandidaten vraag ik daarom hoe zij daarmee omgaan en hoe zij de belangen van de Kamerleden het best en het meest effectief zullen verdedigen.

In dit geval ging het dus om de belangen van de Kamerleden die gewaarborgd moeten worden door de voorzitter. Voor Wilders was het belangrijk dat de uitspraken die worden gedaan in de Kamer duidelijk zijn, omdat onduidelijke taal (zoals wegdraaien en ontwijken) volgens hem de positie van Kamerleden in gevaar kan brengen. Wanneer er duidelijk wordt gesproken in de Kamer, door bewindsliden of Kamerleden, worden volgens Wilders de belangen van de Kamerleden behartigd.

Kandidaat-voorzitter Verbeet ging vervolgens in op de opmerkingen die eerder zijn gemaakt door de Kamerleden over de duidelijkheid binnen het debat. Zij liet zich uit over haar ergernissen ten opzichte van de antwoorden van bewindspersonen in eerdere debatten:

De vragen die wij stelden waren glashelder, maar dat gold niet voor de antwoorden. Ik heb mij daarover wel eens beklaagd. Ik vind dat een Voorzitter dan moet ingrijpen en namens ons allen moet zeggen: bewindspersoon van dienst, u moet gewoon antwoorden. Er zijn drie mogelijkheden: u zegt ja, u zegt nee, of u zegt dat u het niet weet, maar wees helder, en laat de Kamer niet in het ongewisse.

(..)Het gaat erom dat de samenleving snapt wat wij hier doen.

Ook Verbeet vond het dus belangrijk dat er duidelijke antwoorden worden gegeven in het debat en was van mening dat de voorzitter moet ingrijpen wanneer er onduidelikheden zijn. Volgens haar was dit nodig zodat de samenleving kan begrijpen wat er zich afspeelt in de Tweede Kamer. Hieruit blijkt dat zij van mening was dat een onduidelijk debat de vertegenwoordiging taak van de Kamer ondermijnt en dat daarom het debat begrijpelijk moest zijn.

Een gelijksoortige opmerking werd gemaakt door kandidaat-voorzitter Kamp (VVD):

Wij zijn de volksvertegenwoordigers en dit betekent dat wij in ons doen en laten voor de bevolking transparant moeten zijn. Wie onze debatten volgt, moet ervaren dat de relevante argumenten worden uitgewisseld en dat die ook goed worden gewogen.

In lijn hiermee zie ik mijn functioneren als uw Voorzitter. Ik wil bijdragen aan een prettige en constructieve sfeer in dit huis, zeker ook voor onze medewerkers en voor de bevolking werken aan een transparante en toegankelijke Tweede Kamer.

Soortgelijk was de opvatting van Kamp, voor wie de transparantie en toegankelijkheid van de Tweede Kamer centraal in een goede volksvertegenwoordiging stond. In zijn ogen kon een voorzitter aan deze transparantie en toegankelijkheid bijdragen door een prettige sfeer in de Tweede Kamer te verwezenlijken. Ook Van der Hoeven (CDA) ging in op de manier waarop het debat zou moeten worden gehouden:

Juist de kwaliteit van dat politieke debat is van belang voor onze democratie en voor het bij de les houden van onze kiezers.

De Voorzitter dient te waken over een goede balans tussen ruimte laten en ingrijpen. Ook dat is af ten toe wikken en wegen. Wat sta je wel en wat niet toe? Dat is niet altijd gemakkelijk. Op het juiste moment moet de juiste afweging worden gemaakt.

Tijdens de verkiezingen voor de Kamervoorzitter in 2006 werd geen specifieke opmerking gemaakt over hoe het taalgebruik er in de Tweede Kamer inhoudelijk uit zou moeten zien. Hoewel Van der Hoeven wel de kwaliteit van het politieke debat noemde, ging zij niet verder in op manieren die de kwaliteit van het debat zouden kunnen verbeteren. Ook gaf zij geen argumenten die haar ingrijpen als potentiële Kamervoorzitter zouden motiveren, behalve dit te laten afhangen van het moment zelf. Daarnaast vroeg kandidaat Kamp om een prettige en constructieve sfeer, maar vertelde niet hoe in zijn ogen zo'n sfeer gecreëerd kon worden in het debat. Met andere woorden, de kandidaat-voorzitters gaven aan wat ze belangrijk vinden, maar lieten de uitvoering van deze punten volledig open.

Overigens werd er meerdere malen een opmerking gemaakt over hoe het debat eruit zou moeten zien. Daarbij werd vooral in acht genomen, zoals bij de vorige twee debatten ook gebeurde, dat het debat helder en duidelijk moet zijn, zodat de Nederlandse bevolking dit kan volgen. Daarnaast werd het belang van openbaarheid en transparantie genoemd: dat wat in de Tweede Kamer wordt besproken moet ook te volgen zijn voor het volk in de zin dat het debat niet in de achterkamertjes plaatsvindt. Uit deze verkiezingen komt dus naar voren dat de openbaarheid van de debatten het belangrijkste is, en dat de voorzitter een belangrijke taak heeft hierop toe te zien. Gerdi Verbeet, die uiteindelijk ook zou worden verkozen tot voorzitter, gaf aan dat volgens haar een voorzitter moet ingrijpen wanneer antwoorden die in het debat worden gegeven onduidelijk zijn, en dan moet vragen om een verhelderend antwoord. Uit deze verkiezing komt dus naar voren dat het wat taalgebruik betreft nodig is dat de voorzitter erop toeziet dat het taalgebruik duidelijk moet zijn en helderheid verschaft voor mensen buiten de Kamer, zodat deze het debat kunnen volgen en begrijpen. Wat dat betreft komt de norm wat betreft het taalgebruik overeen met de norm tijdens de eerder behandelde debatten.

2.2.4. Verkiezing Gerdi Verbeet 22 juni 2010⁶⁸

Bij de verkiezing van de voorzitter van de Tweede Kamer in 2010 werd de sollicitatieprocedure door middel van het debat inmiddels al gezien als traditie.⁶⁹ Tijdens deze verkiezing stelden twee Kamerleden zich verkiesbaar: Charlie Aptroot (VVD) en Gerdi Verbeet (PvdA), die op dat moment al vier jaar Kamervoorzitterschap achter de rug had.

Het debat begon met Bosma (PVV) als eerste spreker. Hij schetste een discutabele casus en vraagt de kandidaat-voorzitters hoe zij hierop zouden reageren:

Vraagt u de spreker om zijn woorden terug te nemen? Stelt u voor, hem het woord te ontnemen of vindt u dat dit onderwerp moet kunnen worden besproken?

Wat ons betreft moet een Voorzitter voorzitten en dus elk debat leiden, als het even kan.

Bosma probeerde hier duidelijk te maken dat volgens de PVV de voorzitter het debat, ongeacht het onderwerp, moet laten doorgaan. De casus die hij schetste heeft een onderwerp dat door sommige Kamerleden, en eventueel de voorzitter, als racistisch zou kunnen worden gezien en daarom zou kunnen worden afgehamerd. Hiermee gaf Bosma aan dat in zijn ogen elk debat doorgang moet hebben en dat de Kamervoorzitter hier verantwoordelijkheid voor draagt. Wat dat betreft kan worden geconcludeerd dat er random dit soort onderwerpen in de ogen van de PVV ook taal gesproken kon worden, die een racistische insteek zou kunnen hebben.

Ook D66 bracht een aantal punten naar voren, waarvan ze vond dat de Kamervoorzitter verantwoordelijkheid draagt. Het punt dat te maken heeft met het taalgebruik in de Kamer ging over de kwaliteit van het debat.

Het eerste is de kwaliteit van het debat. Dat punt is net al even aan de orde geweest. Dat gaat het ook om taalverruwing of om wat in de campagne is gaan heten "gehakketak". Het zou fijn zijn als de Voorzitter daar streng, alert en degelijk op is.

Schouw is de eerste politicus die in de debatten die worden geanalyseerd voor dit onderzoek sprak over de taalverruwing die de kwaliteit van het debat ten nadele komt. Hij vroeg dan ook

⁶⁸ HTK 2009-2010, 22-06-2010 (89)

⁶⁹ HTK 2009-2010, 22-06-2010 (89)

nadrukkelijk aan de nieuwe voorzitter om hier streng op te zijn. Al ging Schouw niet verder in op het optreden van de voorzitter tegen deze taalverruwing, kan ervanuit worden gegaan dat hij wilde dat de voorzitter ingrijpt wanneer er uitspraken worden gedaan die kunnen worden geclassificeerd als ‘verruwd’. Wat precies verruwd taalgebruik is werd overigens niet duidelijk uit zijn opmerking.

Tijdens dit debat werd ook het gezag en het aanzien van de Tweede Kamer benadrukt. Smilde (CDA) zegt hierover:

Voor de CDA-fractie wegen het gezag en de waardigheid van de Tweede Kamer heel zwaar. Naar onze mening zijn die de afgelopen jaren tanend geworden. De woordkeuze en omgangsvormen, maar ook de chaotische ontwikkelingen rond de spoeddebatten, hebben in het land tot onbegrip geleid en soms zelfs de lachlust opgewekt.

Hoewel in eerdere debatten het CDA pleitte voor begrijpelijkheid en herkenbaarheid in het taalgebruik van de debatten, zoals in de debatten van 2003 en 2006, lijkt volgens het CDA deze vorm van debatteren nu afbreuk te hebben gedaan aan de waardigheid van de Tweede Kamer. Waar in het debat in 2003 door Verburg nog werd gehamerd op een herkenbaar debat dat sprankelend moest zijn en humor moest bevatten, lijkt dat in het debat in 2010 verleden tijd te zijn geworden. In deze opvatting valt dus een duidelijke ontwikkeling te ontdekken. Ook de SGP maakte zich zorgen over het aanzien van de Kamer en uitte dit als een punt van zorgen:

Dat is het punt van het aanzien en het gezag van de Kamer. Daarom aan beide kandidaten de volgende twee vragen. Ten eerste, hoe wilt u bevorderen dat een waardig en inhoudelijk debat plaatsvindt, dat ook fatsoensnormen en omgangsvormen in acht worden genomen?

Het tweede punt dat werd genoemd door Van der Staaij (SGP) ging over de invulling van het vragenuur en had dus minder te maken met het taalgebruik. Het eerste punt dat werd aangesneden had alles te maken met het taalgebruik: een waardig en inhoudelijk debat was volgens hem namelijk onlosmakelijk verbonden met fatsoen. Kandidaat-voorzitter Aptroot ging op de opmerkingen over het aanzien van de Kamer in:

Dan het aanzien en het gezag van de Kamer. Ik begrijp dat wij ons daar collectief zorgen over maken.

Ik zal mijn best doen om ruimte te geven aan het debat, want dat moet wel. De woordvoerders moeten namens hun fractie hun standpunt stevig neer kunnen neerzetten, en er moet onderling sprake zijn van een goed debat, zij het altijd binnen bepaalde grenzen, zodat aanzien en gezag niet alleen worden gehandhaafd.

Ik ben ook echt van plan om bewindslieden aan te spreken als er geen antwoord wordt gegeven. Ik zal dan tussentijds de beantwoording onderbreken en zeggen: wij willen dat u nu antwoord geeft op de gestelde vragen.

Ik denk dat ik als Voorzitter zou kunnen bijdragen aan een verhoging van het niveau van het debat. Ik houd van een pittig debat, maar ik zou ook wel scherp kijken als het over het randje dreigt te gaan. Als het over bepaalde grenzen heengaat, moet je ingrijpen en dat kun je naar mijn mening beter te vroeg doen dan te laat.

Soms gaan leden echter over de schreef en bejegenen zij de ander onfatsoenlijk. In dergelijke gevallen moet je jezelf als maat nemen. Vind je dat het nog kan, als iemand zoiets tegen je zegt? Als je vindt dat iets niet tegen je gezegd kan worden, moet je dat ook niet tegen een ander zeggen.

Aptroot maakte duidelijk dat in zijn ogen het debat aan bepaalde fatsoensnormen moest voldoen, maar tegelijkertijd ook duidelijk moest zijn. Voor hem was fatsoen dus een maatstaf, maar hij raadde de Kamerleden ook aan zichzelf als maatstaf te nemen. In zijn ogen zou zo een fatsoensnorm in de Kamer tot stand moeten worden gebracht door niet alleen de Kamerleden zelf, maar ook door het ingrijpen van de voorzitter wanneer er iets niet door de beugel kan. Wat hij precies met ingrijpen bedoeld wordt overigens niet duidelijk. Een goed debat zou in zijn ogen dus duidelijk, argumentatief en best intens mogen zijn, zo lang het maar fatsoenlijk blijft.

Verbeet ging ook in op het niveau van het debat en legde een link met de voorbeeldfunctie die de voorzitter heeft als vertegenwoordiger van de gehele Tweede Kamer:

Dan krijg je de discussie over de voorbeeldfunctie. Dat is absoluut waar. Aan mijn gezicht zal men immers kunnen zien dat ik soms heel veel moeite heb met de manier

waarop hier op de man gespeeld wordt en niet op de bal. Dat vind ik niet goed. Wij moeten eraan werken dat dit niet gebeurt. Als Voorzitter probeer ik uit te stralen dat ik trots ben op onze democratie en op ons parlement. Ik denk dat wij naar buiten toe allemaal weleens een beetje beter als ambassadeurs van ons parlement zouden kunnen optreden.

Verbeet stelde dat ze als voorzitter zou moeten kunnen laten zien wanneer ze het ergens niet mee eens is en dat er aan de manier van debatteren moet worden gewerkt. Ook zei ze dat de gehele Kamer een voorbeeldfunctie heeft en dat er daarom beter op het taalgebruik zou moeten worden gelet in het debat. Met andere woorden, ontoelaatbaar taalgebruik, zoals bijvoorbeeld het op de man spelen, zou afbreuk aan het aanzien van de Tweede Kamer doen. Overigens ging ze niet verder in op hoe er aan het debat zou moeten gewerkt: ze sprak bijvoorbeeld niet over het opleggen van sancties door de voorzitter.

Tijdens dit debat werd er voor het eerst sinds de verkiezingen in 2002 meer nadruk gelegd op het soort taalgebruik dat wordt gebruikt en de toelaatbaarheid ervan, dan op de openheid en begrijpelijkheid van de debatten. Er werd gesproken over grenzen die kunnen worden overschreden, en deze grenzen worden ook gedefinieerd. Zo zei Aptroot bijvoorbeeld dat hij vindt dat Kamerleden zichzelf als maat moeten nemen, om te beoordelen of een uitspraak wel of niet door de beugel kan. Hij gaf hiermee aan dat de regels dus niet vast te leggen zijn, maar dat deze door de Kamer zelf worden gevormd. Daarnaast gaf hij ook aan van mening te zijn dat er beter te vroeg kan worden ingegrepen door een voorzitter dan te laat.

Hoewel er in eerdere verkiezingsjaren ook werd gesproken over het aanzien van de Tweede Kamer, is de verkiezing voor de Tweede Kamervoorzitter in 2010 de eerste waarin dit aanzien wordt verbonden aan het taalgebruik in het debat. In dit debat werd, zoals in voorgaande debatten ook gebeurde, gesproken over de waardigheid van de Tweede Kamer. Echter, in plaats van dat deze waardigheid wat taal betreft verbonden werd met de hoedanigheid van volksvertegenwoordiging door middel van toegankelijkheid, wordt de waardigheid nu eerder verbonden aan de fatsoenlijkheid van de taal in het debat. In de verschillende uitspraken die hierover werden gedaan brachten Kamerleden de afname van waardigheid met ontoelaatbare uitspraken in verband. Over deze ontoelaatbare uitspraken werd tijdens dit debat niet verder uitgeweid dan dat deze afbreuk doen aan het gezag en het aanzien van de Tweede Kamer. Hoe dan ook valt uit deze verkiezing te concluderen dat er een verandering heeft

plaatsgevonden wat betreft het aspect van het taalgebruik waar de Kamerleden een nadruk op leggen in dit debat: van een open en duidelijk debat, naar een debat dat voornamelijk moet worden gevoerd met taalgebruik op parlementair niveau.

2.2.5. Verkiezing Anouchka van Miltenburg 25 september 2012⁷⁰

Omdat er op 12 september 2012 weer verkiezingen voor de Tweede Kamer plaatsvonden, werd er in dat jaar ook weer een nieuwe Kamervoorzitter gekozen. Tijdens deze verkiezingen voor de Kamervoorzitter in 2012 stelden drie Kamerleden zich verkiesbaar: Khadija Arib (PvdA), Anouchka van Miltenburg (VVD) en Gerard Schouw (D66).

Elias (VVD) stelde tijdens de vragenronde de volgende vraag:

Hoe kijken de kandidaten aan tegen de spelverruwing waarvan soms sprake is hier in dit huis? Denken zij die een halt te kunnen toeroepen en, zo ja, hoe dan?

Hoewel Elias in deze vraag de uitspraak over spelverruwing niet direct noemde in combinatie met de taalverruwing, kan er hoe dan ook vanuit worden gegaan dat hij sprak over de taalverruwing in de Tweede Kamer. Natuurlijk is spelverruwing een breder begrip, maar omdat taalverruwing een onderdeel is van spelverruwing, had de uitspraak van Elias wel degelijk met de verruwing van de taal te maken. Daarom is zijn vraag relevant voor deze analyse.

De tweede maal dat het taalgebruik in de Tweede Kamer werd aangesneden was door Bontes (PVV). Hij vroeg aan de kandidaten hoe zij ervoor wilden gaan zorgen dat er geen censuur zou plaatsvinden tijdens de schriftelijke vragen, omdat een vorige voorzitter had aangegeven suggestieve vragen te corrigeren. Bontes deed hierover de volgende uitspraak:

Uiteraard is het voor mijn fractie zeer belangrijk dat leden hun vragen vrij kunnen formuleren en indienen.

Voor Bontes, en de PVV, was het dus van groot belang dat de Kamerleden zich vrij zouden moeten kunnen uitdrukken. Daarbij maakte hij geen onderscheid tussen bijvoorbeeld

⁷⁰ HTK 2012-2013, 25-09-2012 (4)

fatsoenlijk taalgebruik of suggestief taalgebruik. Waar deze uitspraak over vrijheid in het schriftelijk formuleren van vragen ging, was dit zeker belangrijk voor het taalgebruik in de Tweede Kamer. Want, schriftelijk of mondeling, het blijft taalgebruik.

De volgende spreker die het taalgebruik aanhaalde, maakte wel degelijk een onderscheid tussen het soort taalgebruik dat hij toelaatbaar vindt in de Tweede Kamer. Knops (CDA) gaf duidelijk aan waar voor hem de grenzen liggen:

Het debat moet op het scherpst van de snede gevoerd worden, zeker, maar altijd met inachtneming van respect en fatsoen. Mijn vraag is dan ook aan de kandidaten hoe zij aankijken tegen de meest elementaire regels van fatsoen die hier in dit huis bestaan. En belangrijker, wat gaan zij doen om die te handhaven? De voorbeeldfunctie van de Voorzitter is immers cruciaal.

Niet alleen maakte Knops duidelijk dat hij de fatsoensnormen wat betreft het taalgebruik in de Tweede Kamer van groot belang vindt, maar ook dat hij van mening is dat het de rol van de voorzitter is om deze normen te handhaven. Daarnaast bracht hij deze handhaving in verband met de voorbeeldfunctie die de voorzitter bezit: de voorzitter zou dus niet alleen binnen de Kamer de fatsoensnormen moeten handhaven, maar deze ook uitstralen als voorbeeld zijnde.

Tijdens dit debat werd ook de begrijpelijkheid van de taal in de Kamer benadrukt. Krol (50Plus) zei hierover het volgende:

Tijdens debatten in de Kamer worden waanzinnig veel afkortingen gebruikt, maar de mensen thuis snappen daar helemaal niks van. Kunnen de kandidaten, omdat zij weten dat er zoveel mensen thuis meekijken, daar wellicht iets aan doen?

Krol hield met deze opmerking de rest van Nederland in gedachten. Hij vond dat het taalgebruik minder afkortingen zou moeten bevatten, zodat het begrijpelijker is. Met begrijpelijker taalgebruik, wordt de politiek volgens Krol dus een stuk toegankelijker. Voor Krol was dus de mate van toegankelijkheid verbonden aan de begrijpelijkheid van het taalgebruik.

Het laatste Kamerlid, tevens kandidaat, dat sprak over het taalgebruik was Van Miltenburg (VVD). Zij had het allereerst over de representatie van de Kamer naar buiten toe. Door het over versprekingen te hebben, betrok zij hierbij ook het taalgebruik:

Vroeger kon die geschrapt worden, maar dat kan niet meer. Het gaat om de representativiteit naar buiten toe, naar Nederland, naar de achterban, naar de kiezers, maar ook naar de mensen die ons niet gekozen hebben.

Van Miltenburg legde dus de nadruk met name op de vertegenwoordigende taak van de Tweede Kamer. Zij vond daarnaast dat elk Kamerlid zelf invulling mag geven aan deze vertegenwoordigende taak. Hoewel zij daarnaast benadrukte dat het belangrijk is om juist het volk bij het politieke debat te betrekken, bleef zij wel van mening dat Kamerleden zelf bepalen wat er wordt gedaan en gezegd in de Tweede Kamer:

Uiteindelijk maakt dat ons betere volksvertegenwoordigers en maken wij natuurlijk zelf de keuze wat hier gezegd moet worden.

Ik denk dat de Voorzitter, met het Reglement van Orde en de ruimte die dat de Voorzitter biedt, de ruimte heeft om op te treden op momenten die daar per se om vragen.

Dus, hoewel Van Miltenburg van mening was dat de voorzitter de ruimte moet hebben om in te grijpen wanneer het nodig is en dat Kamerleden uiteindelijk zelf uitmaken wat ze zeggen, gaf zij voor het taalgebruik geen duidelijke grenzen aan. De enige voorwaarde die ze hierbij noemde was de representativiteit van de Kamer. Deze moest volgens Van Miltenburg namelijk altijd in het achterhoofd worden gehouden.

Tijdens dit debat voor de verkiezing van de voorzitter voor de Tweede Kamer werd er vooral aandacht besteed aan het type taal dat wordt gebruikt tijdens debatten. In de vorige debatten werd er vooral veel gesproken over de begrijpelijkheid en toegankelijkheid van het taalgebruik dat in de Tweede Kamer wordt gebruikt. Hoewel er door Krol een opmerking werd gemaakt over de hoeveelheid verwarrende afkortingen die gebruikt worden tijdens de debatten, gingen de andere opmerkingen vooral over de zogeheten verruwing van het taalgebruik. Hieruit blijkt de volgende opvatting: het debat moet met maximale inzet worden gevoerd, maar het moet ook fatsoenlijk blijven. Van Miltenburg gaf aan dat de Kamerleden

zelf bepalen wat er gezegd mag worden en gaf daarbij ook aan dat er geen regels zijn die dit bepalen. De enige ‘regel’ die zij noemde, is het Reglement van Orde, welke natuurlijk altijd gebruikt kan worden door de voorzitter.

Hoewel Van Miltenburg het nog steeds had over het belang van het openstellen van de Tweede Kamer door middel van het toegankelijk maken van het debat, gaf zij niet aan hoe dit gedaan zou moeten worden door bijvoorbeeld een aanpassing in het taalgebruik. Dit is dus een groot verschil met eerdere verkiezingen, omdat hier werd gesproken over een verduidelijking van het taalgebruik. De voorbeeldfunctie van de Tweede Kamer als waardig instituut zou behouden kunnen blijven wanneer de parlementariërs zich uitspreken op een manier die getuigt van fatsoen en respect. Taalverruwing is iets wat daar niet mee samen gaat. De ‘spelregels’ worden in de ogen van de meerderheid van de Tweede Kamer, gezien de uitkomst van de verkiezing, bepaald door de Kamerleden zelf en niet door de voorzitter.

2.3. Conclusie

In dit hoofdstuk zijn vijf verschillende debatten over de verkiezing van de Tweede Kamervoorzitter geanalyseerd. Het doel van deze analyse was om een eventuele verandering van de norm wat betreft toelaatbaar taalgebruik in de Tweede Kamer vast te leggen. Deze debatten hebben plaatsgevonden in een tijdsbestek van tien jaar. In deze tien jaar is duidelijk een verschil te zien in de opvattingen van de Kamerleden wat betreft het taalgebruik, en de rol van de voorzitter in het reguleren van het taalgebruik.

Uit deze analyse kan worden geconcludeerd dat de debatten in twee verschillende periodes in te delen zijn: de eerste periode bestaande uit de eerste drie debatten en de tweede periode bestaande uit de laatste twee debatten. In de debatten van 2002, 2003 en 2006 wordt er voornamelijk gediscussieerd over het toegankelijker maken van het debat: het volk moet betrokken zijn bij de politiek, en dit kan alleen wanneer het debat helder, duidelijk en bovendien openbaar is. Tijdens deze debatten wordt de waardigheid van de Tweede Kamer verbonden aan de toegankelijkheid van het debat. De eisen die er aan het politieke taalgebruik worden gesteld zijn dat het duidelijk, maar ook respectvol moet zijn. Overigens worden er geen voorbeelden van oneerbiedig taalgebruik gegeven, en ook worden er geen regels of grenzen genoemd.

Vanaf de verkiezingen in 2010 begon er een verandering op te treden. Hoewel er tijdens dit debat, en het debat in 2012, nog steeds wordt gesproken over de waardigheid van de Tweede Kamer, lijkt deze niet zo zeer meer verbonden te zijn met de toegankelijkheid van het debat. Hoewel de toegankelijkheid van het debat nog steeds wordt genoemd, wordt deze nu meer in verband gebracht met middelen om het debat toegankelijk te maken, maar het taalgebruik valt hierbuiten. Vanaf 2010 wordt de waardigheid van de Tweede Kamer meer geassocieerd met het soort taal dat wordt gebruikt. Er wordt gesproken over een opkomende taalverruwing en de fatsoenlijkheid van het debat die behouden moet worden. Dus, er wordt nog steeds gesproken van een afname van het aanzien van de Tweede Kamer, maar deze wordt nu gekoppeld aan ontoelaatbaar taalgebruik. Echter, al wordt de taalverruwing in de politiek genoemd en is er vraag naar handhaving van fatsoensnormen, de kandidaat-voorzitters geven geen concreet antwoord op hoe zij dit tegen willen gaan door bijvoorbeeld in te grijpen of regels op te stellen. Het idee dat de Kamerleden uiteindelijk zelf de zogenaamde ‘spelregels’ voor het politieke taalgebruik bepalen blijft door de jaren heen min of meer hetzelfde. Terwijl de Kamervoorzitter erop moet toezien dat deze spelregels worden nageleefd, de vergelijking met een scheidsrechter wordt zelfs gemaakt, stelt hij of zij de regels niet op.

Hoofdstuk 3

Incidenten per Kamervoorzitter

3.1. Uitleg incidenten

De opzet van dit onderzoek is de norm van het taalgebruik in de Tweede Kamer, zoals deze naar voren komt uit de analyse van de verkiezingen voor de Tweede Kamervoorzitter, te vergelijken met de zogenaamde ‘incidenten’ waarin ontoelaatbaar taalgebruik voorkomt.

Allereerst is het belangrijk om te definiëren wat een incident is en hoe in dit onderzoek een incident geanalyseerd zal worden. Volgens het woordenboek *van Dale* heeft het woord incident twee definities, namelijk een “onvoorziene gebeurtenis” en een “storend voorval”.⁷¹ De voor dit onderzoek gebruikte incidenten zullen overeenkomen met beide definities uit het woordenboek. De incidenten die in verband worden gebracht met het taalgebruik in de Tweede Kamer, zijn incidenten waarbij er taalgebruik wordt gebruikt dat als ontoelaatbaar wordt geacht. Juist omdat de regels wat betreft het taalgebruik in de Tweede Kamer, zoals blijkt uit het historisch overzicht, onduidelijk en wijd te interpreteren zijn, is het interessant om deze incidenten te bestuderen en te onderzoeken wat precies hetgeen is dat de gebruikte taal binnen deze incidenten daadwerkelijk storend en onvoorzien maakt.

Hoewel er hoogstwaarschijnlijk vaker uitspraken worden gedaan tijdens de plenaire debatten die niet overeenkomen met de norm van het taalgebruik in de Tweede Kamer, worden lang niet al deze uitspraken als een incident beschouwd. Bootsma en Hoetink gebruiken in hun onderzoek naar ontoelaatbaar taalgebruik enkel geschrapte uitlatingen als incident.⁷² Sinds de afschaffing van de schrapbepaling is de scheidslijn tussen toelaatbaar en ontoelaatbaar verder vervaagd, wat het definiëren van een incident bemoeilijkt. Remieg Aerts stelt dat hoe strenger de norm is, des te meer zullen afwijkingen, en dus incidenten, opvallen.⁷³ Hoewel dit een logisch verband lijkt te zijn, hebben er sinds het afschaffen van de schrapbepaling (wat de norm minder streng maakt) alsnog incidenten plaatsgevonden. In sommige gevallen wordt de norm niet meer aanvaard of zelfs aangevochten door Kamerleden.

Een reden voor de afschaffing van de schrapbepaling was de opkomst van media, zoals radio en televisie, die toch wel elke afwijkende opmerking zouden verslaan, ook al zou deze worden geschrapd uit officiële documenten. Dit is dan ook de reden dat de incidenten die gebruikt worden voor dit onderzoek, incidenten zijn die tenminste genoemd zijn door de media. Aangezien er nog steeds geen zwart op wit vastgelegde regels zijn over welk taalgebruik wel of niet toegestaan is, zijn de Kamerleden, inclusief natuurlijk de voorzitter, uiteindelijk degenen die bepalen waar de grens ligt met ontoelaatbaar taalgebruik.

⁷¹ “Incident” via <http://www.vandale.nl/opzoeken>

⁷² Bootsma & Hoetink, *Over lijken*, achterkant boek.

⁷³ C. van Baalen e.a., *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2003*, (Den Haag 2003) 16.

In dit hoofdstuk zullen er per zittingsperiode van de voorzitter twee incidenten worden behandeld. Allereerst zal het incident worden voorzien van achtergrondinformatie, om de context waarin het incident heeft plaatsgevonden te verduidelijken. Daarnaast zal worden uitgelicht welk aspect van het taalgebruik het incident tot een incident heeft gemaakt. Daarna, zal de reactie (of het uitblijven hiervan) van de voorzitter en de Kamerleden worden vastgesteld. Dit gebeurt aan de hand van citaten uit de officiële handelingen, tenzij anders aangegeven. Deze reactie wordt vervolgens vergeleken met de hoofdlijnen van de taalnorm uit die periode zoals vastgesteld in hoofdstuk 2. Als laatste zal er nog aandacht worden besteed aan de manier waarop het incident is weergegeven in de media door drie bronnen te onderzoeken in welke het incident wordt besproken. Het hoofdstuk wordt afgesloten door een korte conclusie, waarin de bevindingen van dit hoofdstuk worden samengevat.

De incidenten waarvoor in dit hoofdstuk gekozen is, zijn de incidenten die het meest typerend zijn geweest voor de zittingsperiode van de voorzitter waarin het incident plaatsvond. In de eerste drie periodes zijn de gekozen incidenten ook de enige incidenten welke daadwerkelijk in opspraak zijn gekomen in de Kamer én de media. Vanaf de tweede zittingsperiode van Verbeet vinden er weliswaar meer incidenten plaats, maar deze zijn minder breed uitgemeten in de media en vindt er bovendien een minder opzienbarende reactie van de voorzitter plaats. Om in dit onderzoek tot een conclusie te komen is daarom voor de incidenten gekozen waarbij het optreden van de voorzitter het meest spraakmakend is geweest.

3.1.1. Incidenten onder Weisglas (1)

Agnes Kant (SP), 5 september 2002⁷⁴

Het eerste incident na het afschaffen van de schrapbepaling vond plaats op 5 september 2002. Op die datum werd er gedebatteerd over de brief van minister Nawijn, toenmalig minister voor Vreemdelingenzaken en Integratie over de beleidsvoornemens op het gebied van vreemdelingen- en integratiebeleid. Nawijn had zich voorafgaand aan het debat meerdere malen uitgelaten over het te bespreken onderwerp tijdens interviews, waar veel discussie over was ontstaan in het publieke debat. Het debat in de Tweede Kamer zorgde voor de verplaatsing van de discussie naar het politieke debat. Tijdens het debat gaf Agnes Kant, Kamerlid voor de SP, haar mening over de manier van handelen van minister Nawijn:

⁷⁴ HTK, 2001-2002, 05-09-2002 (95)

Als je niet bereid bent tot die discussie, ook hier, dan zijn het toch echt proefballonnetjes geweest met gebakken lucht. Of, laat ik het in gewoon Nederlands zeggen, lulpraat. De minister zegt in zijn brief ...

Bij het uiten van haar mening werd Kant overigens onderbroken door de Kamervoorzitter Weisglas:

Zei u "nulpraat"?

Hierop gaf Agnes Kant door middel van het woord “nee” te zeggen, dat dit niet het geval was. Voorzitter Weisglas was het overduidelijk niet eens met de woordkeuze:

Dan verzoek ik u dat woord terug te nemen en het te veranderen in "nulpraat". Dat is bij dezen gebeurd.

Hoewel de voorzitter een alternatief woord aan Kant aanbood (“nulpraat”), besloot zij haar gehele woordkeuze aan te passen:

Volgens mij is het een gewoon Nederlands woord, maar als u zich hieraan stoort, maak ik ervan: onzinnige praat. Misschien is dit iets voor een inburgeringscursus, maar ik begrijp dat wij hierover behoorlijk van gedachten verschillen.⁷⁵

In bovengenoemd incident greep de voorzitter in door het Kamerlid te verzoeken het woord dat werd gebruikt terug te nemen en bovendien te veranderen naar een ander woord. Kant gaf aan dat in haar ogen dit taalgebruik een ‘gewoon’ Nederlands woord was (en dus niet ontoelaatbaar of uitzonderlijk), maar besloot toch haar uitdrukking te veranderen. Hieruit blijkt dat Kant de heersende norm accepteerde: hoewel ze van mening was dat haar taalgebruik normaal was, bleek de norm die de voorzitter hanteerde op dat moment voldoende reden te geven om inderdaad haar woorden aan te passen. De woordkeuze van Kant leidde verder niet tot discussie binnen de Kamer of tussen haar en de voorzitter. De context van de situatie had verder ook weinig te maken met het ingrijpen van de voorzitter: het ging puur om het woord “lulpraat”, dat door de voorzitter duidelijk als onfatsoenlijk ervaren werd. Volgens

⁷⁵ HTK, 2001-2002, 05-09-2002 (95)

de gevormde norm moest het taalgebruik in het debat respectvol zijn, en aangezien Weisglas “lulpraat” als onfatsoenlijk ervoer en hierom ingreep, hield hij voet bij stuk als voorzitter.

Hoewel deze uitspraak van Kant niet voor uitzonderlijk veel ophef zorgde, werd het voorval toch genoemd in de media. *De NRC* bijvoorbeeld noemde het woord “lulpraat” én het verzoek van de Kamervoorzitter om dit woord te veranderen (opvallend is overigens dat *De NRC* versloeg dat Weisglas verzocht het woord te veranderen naar flauwekul).⁷⁶ *Trouw* nam de uitspraak zelf op in het jaaroverzicht van het jaar 2002, waarin meerdere bijzondere uitspraken van Kamerleden werden genoteerd. Het woord “lulpraat” was overigens het enige woord waarbij de voorzitter in actie kwam.⁷⁷ Volgens *De Volkskrant* was het ingrijpen van Weisglas een overdreven reactie en leek hij de voorbeeldfunctie van de Kamer té serieus te nemen door in te grijpen in dit geval.⁷⁸

Minister Nawijn (LPF), 10 december 2002⁷⁹

Een tweede incident dat plaatsvond in de Tweede Kamer tijdens deze periode blijkt aan de hand van mediaverslaggeving onvindbaar te zijn. Overigens zal er een incident worden behandeld, welke plaatsvond buiten de Kamer. Er zijn een aantal motivaties te benoemen waarom dit incident alsnog relevant is voor dit onderzoek:

- Het incident gaat over de Tweede Kamer.
- Er is uitgebreide aandacht door dit media aan dit incident besteed.
- Naar aanleiding van het incident heeft er een debat plaatsgevonden in de Tweede Kamer. Uit het bestuderen van dit debat komen de meningen van de Kamerleden over de gebruikte taal naar voren.
- De Tweede Kamervoorzitter heeft direct gereageerd op het taalgebruik van minister Nawijn.
- De invloed die de komst van Pim Fortuyn heeft gehad op het taalgebruik in de Tweede Kamer en de Nederlandse politiek in het algemeen, wordt hierdoor benadrukt, omdat de uitspraak is gedaan door een LPF-lid.

⁷⁶ F. Vermeulen, ‘Nawijn oogst keiharde kritiek van voltallige Kamer’, *NRC Handelsblad*, 6 september 2002.

⁷⁷ ‘Jaaroverzicht 2002’, *Trouw*, 31 december 2002.

⁷⁸ B. Wagendorp, ‘Taal van het volk dringt door tot Kamer’, *Volkskrant*, 3 oktober 2002.

⁷⁹ HTK, 2002-2003, 10-12-2002 (31)

Op zaterdag 7 april 2002 vond het LPF-congres in Rotterdam plaats. Tijdens dit congres liet Hilbrand Nawijn, toenmalig minister voor Vreemdelingenzaken en Integratie, zich uit over de werkwijze van de Tweede Kamer. Hij noemde het werk van de Tweede Kamer namelijk “één groot ritueel” en ook noemde hij de procedures van de Tweede Kamer “belachelijk”.⁸⁰ Dat de Tweede Kamerleden niet blij waren met deze uitspraak van de minister bleek uit het feit dat de dinsdag erop een debat werd georganiseerd over zijn uitspraken. Naar aanleiding van de uitspraken van Nawijn diende Kamerlid Marijnissen (SP) een motie van wantrouwen in, waarna het debat plaatsvond. Uit de verschillende citaten van Kamerleden tijdens dit debat wordt duidelijk waarom zij het niet met deze uitspraken eens waren.

Allereerst gaf Marijnissen aan dat hij de opmerking schertsend vond en dat de minister met deze opmerking liet blijken dat hij de Tweede Kamer niet serieus nam of vertrouwde. Daarom vroeg Marijnissen in het debat om opheldering. Kamerlid Bos (PvdA) stelde vervolgens dat de minister door zijn uitspraak bijdroeg aan een sfeer van wantrouwen van de burger tegenover de politiek en hierdoor afdeed aan het respect voor de volksvertegenwoordiging. Ook Van der Vlies (SGP) was van mening dat de uitspraak van Nawijn een slechte indruk van de politiek gaf, wat er op den duur voor zou kunnen zorgen dat het vertrouwen in de volksvertegenwoordiging zou afnemen. Hieruit blijkt dat de uitspraak van Nawijn volgens de Tweede Kamerleden niet toelaatbaar was omdat deze de waardigheid van de volksvertegenwoordiging schaadde.

Na de schorsing van de vergadering kwam de minister vervolgens zelf aan het woord. Nawijn beweerde hij niets minachtends over het parlement had willen zeggen en tijdens het debat probeerde hij vooral duidelijk te maken wat hij dan wel had bedoeld met zijn opmerking:

Het parlement is de vertegenwoordiger van het volk en daarom zo belangrijk. Ik heb niet over het orgaan gesproken, maar over de werkwijze. Dat is het enige. Naar mijn stellige overtuiging moet de werkwijze steeds de aandacht hebben van de leden en de andere mensen die in het parlement werken.

Mijn opmerkingen zijn op geen enkele wijze gericht tegen de Tweede Kamer als orgaan. Ik had het alleen over de werkwijze. Mijn opmerkingen zijn ingegeven door

⁸⁰ ‘Tweede Kamer wast Nawijn de oren’, *De Telegraaf*, 10 december 2002.

de wens om de Kamer als hoogste politieke orgaan op de meest efficiënte manier te laten werken ten faveure van de burger en van de kiezer.

Ik neem de Kamer heel serieus. Ik wil juist de kloof tussen de burger en het parlement kleiner maken. Daar gaat het om. Maar dan moeten wij er wel voor zorgen, als wij discussiëren, dat het ook begrijpelijk is voor de burger.⁸¹

Van der Vlies vroeg zich vooral af hoe de kloof tussen burgers en het parlement verkleind kon worden terwijl wanneer er respectloos over de politiek werd gesproken. Ook De Graaf (D66) en Rouvoet (CU) gingen nog eens in op de woorden die waren gezegd door de minister, omdat hij leek te beweren er iets anders mee bedoeld te hebben dan hoe het werd opgevat door de Kamerleden: Nawijn leek afstand te nemen van zijn woorden op het congres. Overigens blijkt uit de citaten dat hij alleen sprak over de werkwijze van de Tweede Kamer en niet over de Tweede Kamer als orgaan. Uit het feit dat hij bleef ontkennen dat hij over de Kamer als orgaan sprak, kan worden geconcludeerd dat dit hetgeen was waar de Kamerleden zich druk over maakten: de uitspraak over de volksvertegenwoordiging was respectloos en tastte de waardigheid van de Kamer als orgaan aan.

Ook in de kranten werd, al voordat het debat plaatsvond, verslag gedaan van de uitspraak en de reacties van de Kamerleden hierop. Zo meende Weisglas dat de minister door zijn uitspraak toonde geen respect voor de Nederlandse bevolking te hebben.⁸² Hoewel de Kamervoorzitter zich tijdens het debat verder niet heeft uitgelaten over het taalgebruik van de minister, bleek hij het hier duidelijk niet mee eens te zijn. Hij zei naar aanleiding van het debat in een interview met *De Volkskrant* dat dit soort uitdrukkingen het aanzien van de Nederlandse politiek schaden. Dus, de uitspraak werd gezien als respectloos en een aantasting van de waardigheid van de Tweede Kamer en de politiek in het algemeen, terwijl het debat volgens uit de opvattingen van het debat over de verkiezing voor de voorzitter juist bleek dat de Kamerleden wilden dat de politiek toegankelijker zou worden. Om deze reden is dan ook te concluderen dat de reactie van de Kamerleden en de voorzitter overeenkwamen met deze opvattingen.

⁸¹ HTK, 2002-2003, 10-12-2002 (31)

⁸² 'Nawijn ergert de Kamer: Kritiek op werkwijze parlement valt verkeerd', *Algemeen Dagblad*, 9 december 2002.

Terwijl uit het debat duidelijk naar voren kwam dat de Kamerleden het over het algemeen niet eens waren met de woorden van minister Nawijn, wordt de motie van wantrouwen, ingediend door Marijnissen, alsnog met 85 tegen 44 stemmen verworpen. De Kamervoorzitter stemde overigens wél, als enige van de coalitiepartijen, voor de motie, omdat hij vond dat hij als Kamervoorzitter deze uitspraak niet kon tolereren.⁸³ Ook reageerde hij al voor het debat plaatsvond boos, omdat hij vond dat Nawijn, juist omdat hij minister was, liet blijken weinig te hebben begrepen van de verhoudingen tussen de Kamer en het kabinet.⁸⁴

3.1.2. Incidenten onder Weisglas (2)

Maxime Verhagen (CDA), 14 april 2003⁸⁵

Het eerste incident tijdens de tweede zittingsperiode van Kamervoorzitter Weisglas vond plaats tijdens een debat over het eindverslag van informateurs op 14 april 2003. Door de mislukte kabinetsformatie tussen CDA en PvdA waren de spanningen tussen de fractieleiders, respectievelijk Verhagen en Bos, hoogopgelopen. Tijdens dit debat kwam deze spanning dan ook tot een uitbarsting. Op het moment dat Bos probeerde uit te leggen waarom de PvdA niet inging op een voorstel van het CDA om een discussie op gang te krijgen die ervoor kon zorgen dat het kabinet niet zou vallen een aantal dagen voor het debat, schreeuwde Kamerlid Verhagen (CDA) een aantal keer het woord “leugens”. De voorzitter greep op dit moment in:

De heer Verhagen praat óf in de microfoon óf niet, maar niet op deze manier. De heer Balkenende vervolgt zijn betoog.

Vervolgens ging Halsema (GroenLinks) op de uitspraken van Verhagen in, en vroeg expliciet aan de voorzitter of de woorden konden worden opgenomen in de Handelingen. Daarnaast vroeg ze of Kamerlid Bos op de uitspraak van Verhagen in wil gaan aangezien hij het “niet voor niets” zei. De voorzitter ging hier vervolgens op in:

Het staat nu in de Handelingen en ik heb het woord ook verstaan.

Ook al staat de uitroep van Verhagen niet geciteerd in de Handelingen als daadwerkelijk gezegde woorden omdat deze niet via de microfoon werden gezegd, is de uitspraak wel

⁸³ E. de Boer, ‘Politiek vergrofd door LPF’, *De Volkskrant*, 12 december 2002.

⁸⁴ ‘Nawijn moet op rapport’, *Trouw*, 10 december 2002.

⁸⁵ HTK, 2002-2003, 14-04-2003 (61)

degelijk bewaard gebleven, mede dankzij de verslaggeving van de kranten. Zo werd door *De Volkskrant* vermeld dat Verhagen Bos “luidkeels van leugens beschuldigde”.⁸⁶ Een artikel in *Vrij Nederland* omschreef de woorden van Verhagen zelfs als “woeste kreten”.⁸⁷ *De Stentor* beschreef de sfeer in het debat als een ijzige sfeer en opent het artikel met een citaat van de woorden van Verhagen. De krant noemde ook het ingrijpen van de voorzitter met uitleg dat dit ingrijpen gebaseerd was op het bewaren van de orde in de zaal.

Dus, hoewel de voorzitter wel ingreep na deze uitspraak van Verhagen, ging hij niet verder in op het taalgebruik. De opmerking die hij maakte na het ingrijpen leek vooral betrekking te hebben op het feit dat Verhagen niet in de interruptiemicrofoon sprak, maar de woorden door de zaal schreeuwde. Pas nadat Halsema een punt van orde maakte en zij de voorzitter op het taalgebruik van Verhagen aansprak, werd de uitspraak opgenomen in de Handelingen. Dit komt overeen met het idee uit het debat over de verkiezing van de Tweede Kamervoorzitter, waarin duidelijk wordt gemaakt dat het debat om de inhoud gaat, en niet om de vorm. Uit het citaat van Weisglas’ tweede reactie op het voorval in het debat, is op te maken dat hij, omdat hij aangaf het woord te hebben verstaan en deze op te nemen in de Handelingen, het ook een onparlementaire uitspraak vond en deze afkeurde.

Frans Weisglas (toenmalig Kamervoorzitter), 27 april 2005⁸⁸

Het volgende incident vond plaats tijdens een debat over experimenten met softdrugsbeleid op 27 april 2005. Dit incident is opmerkelijk, omdat het voortkwam uit een opmerking die is gedaan door de toenmalige Kamervoorzitter zelf. Weisglas ergerde zich tijdens dit debat enorm aan het gedrag van de Kamerleden, omdat zij elkaar voortdurend interrompeerden, waardoor de minister van Justitie die tijdens dit debat aanwezig was, niet aan het woord kwam. Omdat juist de Kamer de komst van minister Pechtold, toenmalig minister van Justitie, had aangevraagd, maar hem niet aan het woord liet door de interrupties, bestempelde Weisglas dit als “onhoffelijk” gedrag. Hoewel er in de Handelingen van dit debat geen “ontoelaatbare” uitspraak te vinden is, blijkt deze er toch wel te zijn geweest. Tijdens het zoeken naar ontoelaatbare uitspraken die zijn gedaan onder Frans Weisglas als voorzitter kwam namelijk de volgende uitspraak naar voren:

⁸⁶ ‘Weg vrij voor coalitiebesprekingen CDA en VVD’, *de Volkskrant*, 14 april 2003.

⁸⁷ M. van Weezel, ‘Volwassen politici die elkaar voor “verrader” uitmaken’, *Vrij Nederland*, 27 januari 2010.

⁸⁸ HTK, 2004-2005, 27-04-2005 (78)

Hou nou eens op met dat getoeter tussendoor!

In de Handelingen staat deze uitspraak overigens genoteerd als:

Ik verzoek de leden niet steeds door elkaar heen te praten.

In het boek *Over lijken* wordt deze veranderde uitspraak ook genoemd. Echter, in het boek staat dat de gesproken woorden onopgemerkt zijn gebleven in de pers.⁸⁹ Overigens is er wel degelijk in de pers gesproken over het voorval. Zo is er op de nieuws-website *NU.nl* te lezen dat de woorden van Weisglas wel degelijk waren opgevallen en hier werden de woorden zelfs een “uitbrander” genoemd.⁹⁰ Ook *De Haagsche Courant* en *het ANP* meldden de uitspraak de dag na het debat. Waarom de uitspraak van Weisglas is aangepast naar een wat nettere verwoording komt uit de Handelingen niet naar voren: er is tijdens het debat geen kritiek geweest op zijn manier van optreden. Volgens Bootsma en Hoetink is dit een manier van “bijschaven” en “zelfcensuur”.⁹¹ Aangezien Weisglas regelmatig kritiek uitte op taalgebruik van Kamerleden dat niet door de beugel kon, en hij ook zelf bekend stond als Kamervoorzitter die veel waarde hechtte aan hoogstaand parlementair taalgebruik⁹², kan worden geconcludeerd dat hij op dat moment zijn eigen taalgebruik onjuist vond en niet vond passen in een Tweede Kamerdebat, terwijl dit niet overeenkomt met het idee, dat ontstond tijdens het debat voorafgaand aan zijn verkiezing, dat het vooral om de inhoud en niet om de vorm ging.

3.1.3. Incidenten onder Verbeet (1)

Wilders (PVV), 6 september 2007⁹³

Het eerste incident dat plaatsvond in deze periode was een incident waaraan niet alleen tijdens het debat, maar ook achteraf veel aandacht aan is besteed. Het incident vond plaats tijdens een debat over het kabinetsstandpunt ten aanzien van het rapport “Dynamiek in islamitisch activisme”. Aangezien het debat over een onderwerp ging waar PVV-leider Geert Wilders erg gepassioneerd over was (en is) en wat een gevoelig onderwerp was in de Tweede Kamer, namelijk moslimextremisme, raakte het debat al snel verhit. Toen Wilders dan ook reageerde

⁸⁹ Bootsma & Hoetink, *Over lijken*, 39.

⁹⁰ ‘Geïrriteerde Weisglas geeft Kamer uitbrander’, *NU.nl*, 27 april 2005.

⁹¹ Bootsma & Hoetink, *Over lijken*, 39.

⁹² ‘De Graaf boos over Weisglas’ “tengels”, *Trouw*, 13 december 2003.

⁹³ HTK 2006-2007, 06-09-2007 (93)

op de uitspraak van Ella Vogelaar, toenmalig minister voor Wonen, Wijken en Integratie, over haar kijk op de toekomst van de Nederlandse cultuur, sprak hij de volgende woorden:

Minister Vogelaar kwekt dat Nederland in de toekomst een joods-christelijk-islamitische traditie zal kennen, en dat zij de islam wil helpen te wortelen in de Nederlandse samenleving. Zij toont daarmee wat mij betreft aan dat zij knettergek is geworden.

In eerste instantie ging de Kamervoorzitter niet in op deze uitspraak. Het niet-ingrijpen van Verbeet komt overeen met de eisen die zijn gesteld aan het taalgebruik tijdens het debat over de verkiezing van de voorzitter: hierin werd niets gezegd over fatsoenlijkheid, omdat de nadruk op duidelijkheid lag. Overigens waren de Kamerleden het hier niet mee eens: op de uitspraak dat minister Vogelaar knettergek zou zijn geworden, kreeg Wilders van meerdere Kamerleden, onder wie Dijsselbloem (PvdA) en Halsema (GroenLinks), commentaar en dan met name op zijn woordkeuze. Dijsselbloem vond de “laatste paar zinnen” van Wilders niet getuigden van respect. Halsema zei daarop dat ze de uitspraken van Wilders geen goed voorbeeld vond van hoe Kamerleden met elkaar moeten omgaan tijdens het debat. Pas daarna besloot Kamervoorzitter Verbeet op de uitspraak in te gaan. Zij deed dit overigens niet door in te grijpen, maar door te vragen of de minister een persoonlijk punt wil maken van de uitspraak, wat zij vervolgens besloot niet te doen.

Al greep Verbeet in eerste instantie niet in vanwege onparlementair taalgebruik, werd het incident wel breed uitgelicht door de media. *Het Algemeen Dagblad* vermeldde het incident met daarbij ook enkele reacties van andere Kamerleden, die het taalgebruik van Wilders afkeurden.⁹⁴ Ook *Trouw* en *Het Parool* deden uitgebreid verslag over het incident: beide kranten publiceerden een artikel met niet alleen daarin de gebeurtenis, maar ook de context waarin de uitspraak werd gedaan, met daarbij reacties van Kamerleden.⁹⁵ Naast het feit dat deze uitspraak van Wilders veel media-aandacht heeft gekregen, heeft minister Vogelaar naar aanleiding van het incident zelfs een boek geschreven. In dit boek, *Twintig maanden knettergek*, beschrijft ze onder andere haar belevenis van het incident.⁹⁶

⁹⁴ L. Vinther, ‘Wilders: Vogelaar is “knettergek”’, *Algemeen Dagblad*, 6 september 2007.

⁹⁵ ‘Wilders vindt Vogelaar knettergek’, *Het Parool*, 7 september 2007; ‘Wilders noemt Vogelaar “knettergek”’, *Trouw*, 6 september 2007.

⁹⁶ E. Vogelaar & Onno Bosma, *Twintig maanden knettergek: dagboek van een ministerschap*, (Amsterdam 2009)

Marijnissen (SP), 26 mei 2009⁹⁷

Het tweede incident dat plaatsvond onder de eerste zittingsperiode van Verbeet, staat op de naam van Jan Marijnissen. Marijnissen had op dat moment al eerder in de schijnwerpers gestaan na een uitspraak die bestempeld werd als niet toelaatbaar: in 1997 riep hij tegen de voorzitter de woorden “effe dimmen”, welke hem werden gevraagd terug te nemen en waar een discussie over ontstond. Twaalf jaar later kwam hij weer in opspraak door een opmerking waarbij stil werd gestaan. Tijdens het mondelinge vragenuur beweerde Bert Koenders, toenmalig minister voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking, door Marijnissen voor flapdrol uit te zijn gemaakt:

Maar dit is toch de limiet! Als door de heer Marijnissen en anderen allerlei formuleringen in mijn richting worden geuit, zoals dat deze minister opkomt voor Wall Street, dan vind ik dat een niveau waarop ik liever niet in deze Kamer debatteer.

Verbeet reageerde hierop:

Nee, maar ik houd u eraan dat u antwoord geeft aan de heer Vendrik en alleen aan hem. Op de rest moet u niet letten, dan kijkt u gewoon maar niet in die richting.

Hoewel Verbeet het door deze uitspraak eens leek te zijn met Koenders, dat de “formuleringen” waar Koenders het over heeft inderdaad niet kunnen en hem het advies gaf zich er niks van aan te trekken. Hierop volgde onderstaande dialoog:

Minister Koenders: Ik ben inmiddels ook voor flapdrol uitgescholden en dat mag kennelijk ook!

De voorzitter: Nee, natuurlijk niet, maar ik heb het ook niet gehoord.

Minister Koenders: Maar ik wel!

De voorzitter: Maar dan moet u maar niet zo goed luisteren naar wat uit die richting komt. Geeft u de heer Vendrik nu maar antwoord.

⁹⁷ HTK 2008-2009, 26-05-2009 (87)

De reactie van Verbeet was opmerkelijk en tegenstrijdig: enerzijds gaf ze Koenders gelijk wat betreft de opmerking “flapdrol” die hij als ontoelaatbaar classificeerde. Anderzijds gaf ze aan dat ze de opmerking niet gehoord had. Toen Koenders vervolgens aangaf dat hij het wél gehoord had, verweet Verbeet hem ervan te goed te hebben geluisterd naar de geluiden die uit de Kamer kwamen. Verbeet ondermijnde hiermee de uitspraken die uit de Tweede Kamer komen. Ervan uitgaande dat alles wat een Tweede Kamerlid zegt, toelaatbaar of niet toelaatbaar, gezegd wordt om het Nederlandse volk te vertegenwoordigen en bij te dragen aan het politieke debat, doet het wegzetten van een dergelijke uitspraak afbreuk aan de Tweede Kamer. Toch komt haar gebrek aan optreden wel overeen met de gevormde opvatting over het taalgebruik: de opmerking heeft namelijk niets met duidelijkheid of begrijpelijkheid te maken.

Terwijl de opmerking van Marijnissen de Kamervoorzitter niet was opgevallen, schreven de verschillende kranten wel degelijk over het incident. Zo vermeldde *Spits* dat Marijnissen inderdaad driemaal het woord “flapdrol” naar Koenders had geroepen. Ook *Het Algemeen Dagblad* vermeldde het voorval.⁹⁸ *Het Financieele Dagblad* verwoordde de opmerking naar Koenders zelfs als “uitschelden” en benadrukte nogmaals dat minister Koenders ontdaan was door het taalgebruik van Marijnissen.⁹⁹

3.1.4. Incidenten onder Verbeet (2)

Wilders (PVV), 19 mei 2011¹⁰⁰

Het eerste incident dat plaatsvond tijdens de tweede zittingsperiode van Verbeet was tijdens het Verantwoordingsdebat over de jaarverslagen van het jaar 2010. In een discussie over steun van Nederland naar Griekenland, haalde Geert Wilders een citaat van Job Cohen aan over de manier waarop Nederland is omgegaan met immigratie en laat hiervoor zijn (op een wat sarcastische wijze) blijken:

Het is dapper dat hij dit heeft gezegd, zeker omdat hij Nederland eerst dertig jaar heeft laten volstromen met zijn islamitische stemvee.

⁹⁸ ‘Marijnissen jaagt “flapdrol” Koenders op stang’, *Algemeen Dagblad*, 27 mei 2009.

⁹⁹ ‘Marijnissen scheldt minister Koenders uit’, *Het Financieele Dagblad*, 27 mei 2009.

¹⁰⁰ HTK 2010-2011, 19-05-2011 (83)

Vrijwel direct nadat Wilders was uitgesproken, uitte Roemer (SP) zijn ongenoegen over de gedane uitspraak:

Als de heer Wilders mensen in onze samenleving zo wil noemen, moet hij dat nu vooral doen. Dan ga ik even naar achteren op de gang staan. Hier weiger ik naar te luisteren!

Na de onderbreking van Roemer kwam Cohen weer aan het woord: de voorzitter ging verder niet in op de uitspraak van Wilders, het commentaar van Roemer en deed dus ook geen poging tot ingrijpen. Hierna ging het debat een tijd verder, totdat Roemer een punt van orde indiende bij de voorzitter:

Ik heb mij zichtbaar behoorlijk geërgerd aan zeer schofferende opmerkingen van de heer Wilders over een deel van de Nederlandse samenleving. Hij gebruikte woorden als "islamitisch stemvee". Dat ging wat mij betreft gigantisch over de schreef. De partij van de heer Wilders is een deel van de coalitie van de minister-president. Ik wil graag dat de minister-president in ferme bewoording van die termen afstand neemt.

Hoewel minister-president Rutte aangaf het met Roemer eens te zijn en het ook een "zeer ongepaste term" vond, gaf deze uitspraak geen reden voor de voorzitter om hier alsnog op terug te komen. Op het niet-ingrijpen van voorzitter Verbeet kwam vanuit de Tweede Kamer dan ook kritiek, maar ook oud-voorzitter Weisglas gaf later aan het hier niet mee eens te zijn geweest en noemde de woorden van Wilders beledigend.¹⁰¹ Het incident werd vermeld in de meeste dagbladen, zoals *De Telegraaf*, *De NRC* en *Het Algemeen Dagblad*. Verbeet heeft naar aanleiding van de opmerking van Wilders geen uitspraken hierover meer gedaan tijdens het debat. Uit het feit dat ze niet heeft ingegrepen op dit moment kan overigens niet worden opgemaakt of het taalgebruik in haar ogen ontoelaatbaar was: Verbeet stond bekend om haar instelling dat zij van mening was dat Kamerleden elkaar moeten corrigeren op taalgebruik wat niet toelaatbaar is. Echter, het feit dat Verbeet niet ingreep komt duidelijk niet overeen met de eerder vastgestelde opvattingen van het taalgebruik.

Wilders (PVV), 22 september 2011¹⁰²

¹⁰¹ "Verbeet moet actiever optreden" na quote Wilders over islamitisch stemvee', *De Volkskrant*, 24 mei 2011.

¹⁰² HTK 2011-2012, 22-09-2011 (3)

Het laatste incident dat heeft plaatsgevonden onder Gerdi Verbeet als voorzitter, en dat in dit onderzoek behandeld zal worden, is waarschijnlijk een van de meest bekende onparlementaire uitspraken uit de Nederlandse geschiedenis. Tijdens de Algemene Politieke Beschouwingen in 2011 reageerde minister-president Mark Rutte op een vraag van Geert Wilders over de positie van Turkije in de NAVO. Toen Rutte reageerde op een uitspraak van Wilders met het woord “ach”, leek de discussie die hierop volgde nog weinig te maken te hebben met parlementair taalgebruik:

De heer Wilders (PVV):

Wat, ach? Doe eens normaal, man! Wat, ach?

Minister Rutte:

Doe eens normaal, man? Doe lekker zelf normaal! Tsjonge jonge!

De heer Wilders (PVV):

Ja, lezen voordat u wat zegt!

Minister Rutte:

Ik zou zeggen: doet u zelf eens normaal, mijnheer Wilders!

De heer Wilders (PVV):

Nee, doet u eens normaal!

Toen na deze dialoog de discussie nog niet voorbij was, besloot Verbeet in te grijpen en beide mannen toe te spreken op hun taalgebruik:

Ik zou heel graag willen dat u alle twee probeert op een behoorlijke manier met elkaar van gedachten te wisselen, ideeën uit te wisselen, oplossingen uit te wisselen en elkaar niet op deze manier toe te spreken, alstublieft!

Hoewel het incident na deze woordenwisseling voorbij was, en de Kamervoorzitter geen andere opmerkingen meer maakte over het taalgebruik, zorgde dit incident wel voor een discussie tussen de Kamerleden en de minister-president over van het taalgebruik in de Tweede Kamer. Toen het debat verder ging, uitten ook Kamerleden Van Haersma Buma

(CDA) en Cohen (PvdA) hun ongenoegen over het incident. Zo bekritiseerde Cohen de premier omdat hij vond dat Rutte het taalgebruik van Wilders leek weg te lachen in plaats van hem hierop aan te spreken, en dat hij hierdoor zijn gezag liet aantasten. Rutte daarentegen was van mening dat het de taak van de Tweede Kamerleden was om Wilders hierop aan te spreken. Aangezien hij als premier geen deel uitmaakte van de Tweede Kamer, vond hij dit buiten zijn taken vallen. Kamerleden Sap en Roemers uitten ook nog hun ongenoegen over het taalgebruik van Wilders, waarop de Kamervoorzitter de premier vroeg of hij wenste dat de gezegde woorden door Wilders werden teruggenomen. Daarbij benadrukte zij dat wanneer hij dit zou willen, hij dit zelf zou moeten aangeven. Rutte reageerde toen dat dit niet het geval was en nogmaals riep hij de Kamerleden op om elkaar op het taalgebruik aan te spreken.

De manier waarop Wilders en Rutte met elkaar discussieerden, was in de ogen van Verbeet dus onbehoorlijk, omdat er op deze manier geen uitwisseling van gedachten en of oplossingen gaande was. Volgens de overige Kamerleden die hun ongenoegen over de uitspraak uitten hoorde dit soort taalgebruik niet in de Kamer thuis (de toon werd onparlementair genoemd) en bovendien tastte het de waardigheid van de premier, en daarmee het gehele kabinet, aan. Vastgesteld in het debat over de verkiezing van de Tweede Kamervoorzitter was dat de Kamer een voorbeeldfunctie moest hebben wat betreft taalgebruik. Het ingrijpen van Verbeet komt dus overeen met deze opvatting.

Aangezien er in de media over het algemeen meer aandacht wordt besteed aan de Algemene Politieke Beschouwingen dan aan een ‘normaal’ debat in de Tweede Kamer, werd er op dit debat veel media-aandacht gevestigd. Dat de discussie niet thuishoorde in de Tweede Kamer werd naar aanleiding van de berichtgeving van de media wel duidelijk. Zo schreef *De Volkskrant* dat de Kamerleden naar elkaar begonnen te schreeuwen. Ook werd in dit artikel de kritiek van de andere Kamerleden op Wilders’ taalgebruik besproken.¹⁰³ Ook een artikel in *De Telegraaf* besprak het commentaar van de overige Kamerleden op het taalgebruik van Wilders en dan vooral het feit dat hij met zijn taalgebruik het gezag van Rutte aantastte.¹⁰⁴ Volgens *De NRC* was Wilders in het debat “keihard uitgevaren” naar Mark Rutte.¹⁰⁵

3.1.5. Incidenten onder Van Miltenburg

¹⁰³ ‘Wilders tegen Rutte: Doe eens normaal man!’, *De Volkskrant*, 22 september 2011.

¹⁰⁴ ‘Rutte-Wilders: doe eens normaal man!’, *De Telegraaf*, 22 september 2011.

¹⁰⁵ L. Boon, ‘Wilders tegen Rutte: Doe eens normaal man’, *NRC Handelsblad*, 22 september 2011.

Wilders (PVV), 16 september 2015¹⁰⁶

Het eerste incident tijdens de zittingsperiode van Anouchka van Miltenburg dat in dit onderzoek wordt behandeld vond plaats tijdens de Algemene Politieke Bepalingen op 16 september 2015. Tijdens het debat werd het vluchtelingenvraagstuk besproken. Diederik Samson (PvdA) sprak tijdens dit debat zijn lof uit over het feit dat de verschillende politieke partijen in Nederland hun best hadden gedaan om met elkaar een antwoord te zoeken op het vraagstuk dat eenieder bezighield, omdat heel Nederland volgens hem hierbij baat zou hebben. Wilders bleek het hier overigens niet mee eens te zijn en maakte dit duidelijk op een manier waar niet iedereen van gediend bleek te zijn:

Voorzitter. Ik zei het gisteren al: als er iets is duidelijk geworden bij deze Algemene Politieke Beschouwingen, dan is het wel dat dit kabinet en deze Kamer het Nederlandse volk niet meer vertegenwoordigen.

Pechtold was het niet eens met de uitspraak van Wilders:

Waar haalt de heer Wilders het lef vandaan om tegen 138 volksvertegenwoordigers die hier gekozen zijn, te zeggen: jullie vertegenwoordigen de bevolking niet meer? Waar haalt mijnheer Wilders het lef vandaan om te zeggen: ik ben het volk? Want dat zegt hij. Waar haalt hij die grootheidswaan vandaan?

Wilders ging op deze uitspraak van Pechtold in door te ontkennen dat hij inderdaad zichzelf als ‘het volk’ beschouwde, maar dat hij als partij met slechts 12 zetels wel verwoordde wat een groot deel van de Nederlanders dacht op dat moment:

Uit de peilingen blijkt dat 50%, 60%, 70% van de Nederlanders vindt dat er niet meer asielzoekers naar Nederland moeten komen en dat een meerderheid van het Nederlandse volk vindt dat we de grenzen moeten sluiten. Dat is 50%, dat is 60%. Dat betekent dat het verschil tussen deze Kamer, dit nepparlement — want dat is het: een nepparlement! — en de mensen thuis levensgroot is.

Ook met deze uitspraak was Pechtold het overduidelijk niet eens:

¹⁰⁶ HTK 2015-2016, 17-09-2015 (3)

Je moet maar het lef hebben om hier in een land met zo'n democratische traditie te zeggen dat het parlement waar je zelf deel van uitmaakt, een nepparlement is!

Wilders en Pechtold raakten hevig met elkaar in discussie over de uitspraak van Wilders. Zo beschuldigde Pechtold de PVV ervan ondemocratisch te zijn, en noemde Wilders Pechtold ongeloofwaardig. Vervolgens herhaalde Wilders zijn eerder uitgesproken woorden:

Het is een nepparlement, een nepparlement dat niemand vertegenwoordigt.

Na deze uitspraak werd het debat in de Tweede Kamer voortgezet en is er geen aandacht meer besteed aan de uitspraak van Wilders. Hoewel Pechtold duidelijk niet gediend was van Wilders' woordkeuze, is er verder tijdens het debat niet ingegrepen door andere Kamerleden, laat staan door de voorzitter.

Overigens heeft dit voorval wel erg veel aandacht gekregen in de media. Zo vermeldde het *ANP* dat veel partijen de uitspraken van Wilders afkeurden en dat Pechtold Wilders erop aansprak.¹⁰⁷ *Trouw* vermeldde ook de reactie van PvdA-Kamerlid Jan Vos op Twitter in het artikel over het voorval, waarin Vos Wilders beschuldigde van fascistoïde leiderschap. Daarnaast werd in *Trouw* ook de reactie van premier Rutte weergegeven, die afstand nam van de uitspraken van Wilders.¹⁰⁸ Overigens versloeg het *ANP* de reactie van Rutte uitgebreider, waarin hij aangaf dat hoewel hij het niet eens was met Wilders' uitspraken, hij vond dat het onder het mom van vrijheid van meningsuiting wel gezegd mocht worden.¹⁰⁹

Opvallend is dat de kritiek in de media niet alleen naar Wilders ging, ondanks dat hij degene was die het parlement een nepparlement noemde. Vooral Kamervoorzitter van Miltenburg kreeg kritiek over zich heen, omdat zij het niet nodig vond om in te grijpen tijdens het debat. In *Het Parool* verscheen een stuk waarin Pechtold aangaf "op een rustiger moment" het niet-ingrijpen van van Miltenburg aan te willen kaarten.¹¹⁰ Van Miltenburg zelf zei overigens geen moment te hebben overwogen om in te grijpen. Hoewel ze de uitspraak "stevig" vond, bleef ze erbij dat de Kamerleden zelf hadden kunnen ingrijpen wanneer ze het taalgebruik van

¹⁰⁷ 'Wilders: Tweede Kamer is nepparlement', *Algemeen Nederlands Persbureau*, 17 september 2015

¹⁰⁸ Wilders toont 'fascistoïde leiderschap', de Verdieping *Trouw*, 18 september 2015

¹⁰⁹ "'Nepparlement' is ongepast", *Algemeen Nederlands Persbureau*, 18 september 2015.

¹¹⁰ 'Wilders zorgt voor parlementsrel', *Het Parool*, 18 september 2015.

Wilders niet vonden kunnen.¹¹¹ Van Miltenburg viel terug op de Grondwet en baseerde daarop dat Kamerleden alles zouden moeten kunnen zeggen uit vrijheid van meningsuiting.

Hoewel uit het debat over de verkiezing van de Tweede Kamervoorzitter inderdaad duidelijk werd dat de Kamer het er mee eens was dat de Kamerleden zelf zouden moeten ingrijpen, is toen ook gezegd dat het taalverruwing de waardigheid van de Tweede Kamer aantast. Wat dit betreft had Van Miltenburg dus eigenlijk moeten ingrijpen, als ze zich aan deze opvatting had gehouden. Doordat minder dan een maand later de voorzitter van de Eerste Kamer wél zou ingrijpen bij dezelfde uitspraak door PVV-lid Faber, kwam toen het uitblijven van het optreden van van Miltenburg wederom in het nieuws en werd de kritiek die zij daarop kreeg nogmaals herhaald.

Van Haersma Buma (CDA), 14 oktober 2015¹¹²

Het tweede incident dat voorviel tijdens de zittingsperiode van Van Miltenburg vond minder dan een maand na het vorige behandelde incident plaats. Tijdens het debat over de Europese top die plaatsvond in oktober 2015 en over de opvang van vluchtelingen en asielzoekers. In het debat over het laatste onderwerp raakten de Kamerleden in een stevig debat over wederom het vluchtelingenvraagstuk. Van Haersma Buma herhaalde hierin de uitspraak “nepparlement” van Wilders en vroeg daarna aan Wilders wat hij zelf voor oplossingen wilde bieden. Vervolgens beschuldigden de twee Kamerleden elkaar ervan hun werk niet serieus te nemen of te doen, waarna Van Haersma Buma zei:

U moet gewoon uw werk doen als Kamerlid. U roept dat dit een nepparlement is, maar er is maar één nepfractie, namelijk die van u.

Hoewel Wilders reageerde op zijn uitspraak, ging hij niet in op de beschuldiging van Van Haersma Buma dat zijn fractie een nepfractie zou zijn. Overigens greep van Miltenburg als voorzitter zijnde wel in:

Mijnheer Buma, ik moet een opmerking voor de Handelingen maken. Iedereen heeft het recht op zijn eigen mening, maar iedereen die in deze Kamer zit, is gekozen, is gecontroleerd en zit hier als echt lid van de Tweede Kamer.

¹¹¹ ‘Van Miltenburg: ingrijpen niet overwogen’, *Algemeen Nederlands Persbureau*, 19 september 2016.

¹¹² HTK 2015-2016, 14-10-2015 (14)

Van Haersma Buma reageerde hier vervolgens positief op:

Ik vind het netjes dat u mij hierover terechtwijst, voorzitter. Volgens mij hebben we dit debat eerder gehad en is dit toen gepasseerd.

Vervolgens werd het debat vervolgd, zonder verder optreden van de voorzitter of commentaar van andere Kamerleden op de uitspraak van Van Haersma Buma. Het ingrijpen van de voorzitter tijdens dit incident was gebaseerd op een uitspraak die Van Haersma Buma maakte: hij noemde de fractie nep, terwijl deze volgens van Miltenburg echt was, omdat deze gekozen en gecontroleerd was. Wat dit taalgebruik voor de voorzitter dus onparlementair maakte, was dat het een belediging was jegens een wel degelijk gekozen Kamerlid.

Hoewel Wilders in hetzelfde debat Pechtold vervolgens uitschold voor “grote nul”, besloot van Miltenburg pas in te grijpen toen Zijlstra (VVD) hierop aandrong. Ook noemde Wilders in dit debat Kamerlid Klaver “knettergek” en noemde Klaver Wilders een “nepdemocraat”. De voorzitter sprak de Kamerleden hierop aan en verzocht ze geen scheldwoorden te gebruiken in het Tweede Kamerdebat. Terwijl er in dit debat dus meerdere incidenten zijn voorgevallen, wordt voor dit onderzoek slechts het eerste incident tijdens het debat gebruikt, omdat deze uitspraak zorgde voor het eerste incident en tevens een reactie bleek te zijn op een eerder behandeld incident.

In de media werd veel aandacht aan het debat besteed: niet alleen omdat het onderwerp van het debat voor veel verdeeldheid zorgde, maar voornamelijk ook door het taalgebruik in het debat. Volgens *Elsevier* zat het “asieldebat” vol verwijten en oneliners.¹¹³ Ook *RTL Z* benadrukte de “harde woorden” die in het debat vielen en citeerde een aantal uitspraken die door de Kamerleden werden gedaan.¹¹⁴ *De Telegraaf* noemde het een “keihard debat” waarin stevige confrontaties plaatsvonden tussen Wilders en andere fractievoorzitters.

Het ingrijpen door Van Miltenburg tijdens dit debat lijkt tegenstrijdig. Hoewel de twee voorvallen in eerste instantie veel op elkaar lijken, de woorden die worden gebruikt verschillen immers weinig van elkaar, verschilde het optreden van van Miltenburg wel

¹¹³ T.Reijner, ‘Asieldebat bol van verwijten en oneliners: “Ga lekker folderen”’, *Elsevier*, 14 oktober 2015

¹¹⁴ ‘Harde woorden in Kamer: “U bent een nepdemocraat”’, *RTL Z*, 14 oktober 2015 via <<http://www.rtlnieuws.nl>>

degelijk. In het eerste geval besloot ze niet in te grijpen en gaf ze in een radio interview later aan dit ook niet te hebben overwogen.¹¹⁵ In het tweede geval greep ze overigens wel in, terwijl de mate van belediging als precies hetzelfde zou kunnen worden opgevat: het parlement waar Wilders over sprak is, net als de fractie waar Van Haersma Buma het over heeft, ook gekozen en gecontroleerd. De keuze van van Miltenburg om de tweede maal wel in te grijpen zou ervoor gaan zorgen dat haar geloofwaardigheid als voorzitter werd aangetast en ze wederom kritiek over zich heen kreeg. Daarnaast heeft haar wisselende optreden binnen hetzelfde debat hieraan bijgedragen.

Zo noemde politiek verslaggever Jeroen Stans in een artikel van radiozender BNR het debat niet “altijd even civiel”. Ook noemde hij het optreden van van Miltenburg stuntelen, hiermee doelende op het ontbreken van een consequent optreden.¹¹⁶ In een column die verscheen in *De NRC* werd van Miltenburg zelfs “mevrouw de nepvoorzitter” genoemd en werd haar optreden beschreven als “stuurloze wanorde”.¹¹⁷

3.2. Conclusie

Uit de analyse van de incidenten die zijn behandeld in dit hoofdstuk kunnen een aantal zaken worden geconcludeerd. Allereerst blijkt dat het handelen van de voorzitter niet altijd overeenkomt met de norm van het taalgebruik in de Tweede Kamer, zoals deze is vastgesteld tijdens het debat voorafgaand aan zijn of haar verkiezing. Door vast te stellen welk gedeelte van het taalgebruik een voorval tot incident heeft gemaakt en het optreden van de voorzitter te vergelijken met de eerder vastgestelde norm, blijkt dat de voorzitters door de jaren heen niet consequent deze norm volgen. In sommige gevallen wordt er bijvoorbeeld niet ingegrepen, waar dit aan de hand van de norm verwacht werd wel te gebeuren. Overigens leidt dit niet altijd tot onvrede onder de Kamerleden.

Daarnaast blijkt uit de analyse dat Kamerleden het vaak niet eens zijn met het optreden van de voorzitter, al handelt deze wel naar de norm. Een voorbeeld is het “knettergek”-incident onder Verbeet, waaruit bleek dat het handelen van de voorzitter regelmatig botst met de opvatting van andere Kamerleden. Hoewel deze botsing niet altijd aan het licht komt tijdens de

¹¹⁵ Anouchka van Miltenburg in radioprogramma ‘Dit is de dag’, Evangelische Omroep, 18 september 2015

¹¹⁶ J. Laanen, ‘Coalitiepartijen oneens, maar laten zich niet tegen elkaar uitspelen’, 14 oktober 2015 via <<http://www.bnr.nl>>

¹¹⁷ T. Meeus, ‘Mevrouw de nepvoorzitter’, *NRC Handelsblad*, 15 oktober 2015.

debatten, blijkt uit de mediaverslaggeving dat er vanuit de Kamer meer dan eens commentaar komt op het optreden van de voorzitter. Dit commentaar is niet alleen gebaseerd op het niet-ingrijpen, zoals bij de uitspraak “nepparlement” door Wilders, maar ook op ingrijpen dat als onnodig werd gezien, zoals bij “lulpraat” door Kant en niet-consequent ingrijpen. Hieruit kan worden geconcludeerd dat er binnen de Kamer verschillende opvattingen aanwezig zijn over de voorzitter en diens optreden, ook al lijkt het optreden in een lijn te liggen met de norm voor het taalgebruik.

Hoofdstuk 4

Conclusie

Het doel van dit onderzoek was om de invloed van de verandering van parlementair taalgebruik, gemeten aan de hand van de verduidelijking van de spanning door middel van de verkiezingen en de incidenten te analyseren, op de rol van de Tweede Kamervoorzitter te onderzoeken. In dit onderzoek is geprobeerd om door middel van een historische benadering een antwoord te vinden op de onderzoeksvraag.

Uit de analyse van de debatten over de benoeming van een Kamervoorzitter valt ten eerste te concluderen dat er een verandering is opgetreden in de opvatting van de Kamerleden over het taalgebruik in de Tweede Kamer. Hoewel in alle debatten de waardigheid van het instituut werd benadrukt, bleek in de eerste drie debatten de nadruk vooral op het belang van duidelijkheid en openheid van het taalgebruik in het debat gelegd te worden. In de laatste twee debatten bleek dat deze nadruk verschoven was naar de toelaatbaarheid van het taalgebruik. Het feit dat er in de eerdere debatten minder nadruk werd gelegd op de toelaatbaarheid van het taalgebruik, toont aan dat Kamerleden hier op dat moment minder zwaar aan tilden dan aan een open debat. Overigens wil dat niet zeggen dat er geen taal werd gesproken die als ontoelaatbaar werd gezien: zoals de incidenten aantonen werd er ook in die periodes ingegrepen door de voorzitter omdat er sprake was van onfatsoenlijk taalgebruik.

De verandering die binnen de norm van het taalgebruik heeft plaatsgevonden lijkt in gang te zijn gezet door een verergering van de taalverruwing van parlementair taalgebruik: door het meer openstellen van het debat, onder andere gemotiveerd door populistische opvattingen, om zo het volk beter te vertegenwoordigen, werd het taalgebruik ruwer. Een opener politiek debat bleek dus niet te kunnen worden gehouden, zonder dat het parlementair taalgebruik hieronder zou lijden. Hieruit blijkt dat de toename van verruwd taalgebruik in het politieke debat, ervoor heeft gezorgd dat de opvatting van de Kamerleden over het taalgebruik in de Tweede Kamer de nadruk is verschoven van openheid naar het belang van parlementair en toelaatbaar taalgebruik tijdens het debat, omdat anders de waardigheid van het instituut in gevaar leek te komen.

Dus, om de waardigheid te beschermen is een aanpassing in de norm wat betreft het taalgebruik onvermijdelijk geweest: het taalgebruik werd meer gericht op fatsoen, dan op de openheid of de begrijpelijkheid van het debat. Hoewel uit de debatten over de verkiezing van de voorzitter blijkt dat dit ook is gebeurd, blijkt dat deze norm maar een gedeelte bepaalt van wat er in de realiteit gebeurt: de Kamervoorzitter wordt door de Kamerleden verkozen om erop toe te zien dat het taalgebruik in de debatten overeenkomt met de norm, en om in te grijpen wanneer het tegenovergestelde gebeurt. Ook al leidt de voorzitter inderdaad nog steeds de debatten, blijkt uit de analyse van de incidenten die behandeld zijn in dit onderzoek, dat de Kamervoorzitter lang niet altijd de norm, zoals besproken is aan het begin van het zittingsjaar, in acht neemt wanneer hij of zij ingrijpt. Hierdoor wijkt het (niet-)ingrijpen van

de Kamervoorzitter niet alleen regelmatig af van de norm, maar ook van de reactie van andere Kamerleden op een incident.

Daarnaast zou het aanscherpen van regels en een strenger optreden door de voorzitter een logische aanpak lijken om taalverruwing tegen te gaan. Echter, uit het historisch overzicht en de analyse van de incidenten in hoofdstuk 3 blijkt dat de instelling van de Kamervoorzitter hier niet op aan sluit: de Kamervoorzitters die voorzaten in de periodes waarbij er meer nadruk kwam te liggen op taalverruwing bleken echter vooral van mening te zijn dat de verantwoordelijkheid bij de Kamerleden ligt. Ook dit is een reden voor een regelmatige botsing tussen Kamervoorzitter en Kamerleden wanneer er een uitspraak wordt gedaan in de Kamer die door ten minste een van de twee als onparlementair wordt beschouwd.

De vergelijking van het ingrijpen van de voorzitter tijdens de incidenten en de vastgestelde taalnorm op dat moment toont aan dat dat het ingrijpen van de voorzitter niet bepaald wordt door slechts deze norm. Uit dit onderzoek is gebleken dat de tendens wat betreft het taalgebruik in de Tweede Kamer lange tijd is geweest dat ‘alles’ gezegd moest kunnen worden, omdat dit voor duidelijkheid en openheid van het debat zou zorgen. De verschuiving naar de tendens waarbij juist niet alles meer gezegd kon worden, omdat dit de waardigheid van de Tweede Kamer zou aantasten, is dus een verandering in de norm van toelaatbaar taalgebruik geweest. Volgens de Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid geeft iemand die een norm overschrijdt, ook al ondersteunt hij of zij deze wel degelijk, aan dat de norm niet betekenisvol is, of dat een andere overweging op dat moment zwaarder weegt.¹¹⁸ Vanuit dit opzicht is te redeneren dat voor de Kamerleden die voor fatsoenlijk taalgebruik pleiten, maar in het debat toch onparlementair taalgebruik gebruiken, op dat moment iets anders voor laten gaan. Ook het handelen van de Kamervoorzitter, dat afhankelijk is van de situatie, is met deze redentatie te verklaren.

Overigens lijkt ook de komst van PVV-leider Geert Wilders het taalgebruik te hebben veranderd. Het is belangrijk om te beseffen dat hij systematisch een manier van debatteren hanteert waarvan het taalgebruik botst met het taalgebruik dat als parlementair wordt gezien. Om deze reden lijkt dit niet te gaan om een incident.¹¹⁹ Daarnaast blijkt uit het feit dat na

¹¹⁸ Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, *Waarden, normen en de last van het gedrag* (Amsterdam: Amsterdam University Press 2003) 70.

¹¹⁹ T. van Haften, ‘Norm en taal in politiek Den Haag’ in: M.-C. Foblets e.a. (red.), *Liber Amicorum René Fogué* (Gent 2012) 643.

Wilders' komst in de politiek er een verschuiving heeft plaatsgevonden naar de focus op toelaatbaarheid van het taalgebruik, hij hier met zijn uitspraken, die menigmaal hebben geresulteerd in een incident, aan heeft bijgedragen.

Doordat de toegankelijkheid van de Kamer aan de ene kant en de waardigheid van de Kamer aan de andere kant met elkaar op gespannen voet staan, resulteert dit wat betreft het taalgebruik in de Tweede Kamer erin dat het een het ander lijkt uit te sluiten: openheid gaat niet samen met waardigheid en andersom. Toch zijn beide zaken een belangrijk onderdeel van de werkzaamheden van de Tweede Kamer. Het is deze spanning en tegenstrijdigheid die ervoor zorgt dat de Tweede Kamerleden zelf voortdurend zoekende zijn naar de norm van toelaatbaar taalgebruik. Omdat er vanuit de Kamer zoveel onduidelijkheid is over hoe het debat er nou uit zou moeten zien wat betreft het taalgebruik, met daarbij de doelen van de Tweede Kamer in het achterhoofd, wordt ook de rol van de voorzitter steeds onduidelijker.

Dat neemt overigens niet weg, dat de Kamervoorzitter nog steeds verantwoordelijk is voor de ordehandhaving in de Kamer: de opvatting dat Kamerleden zelf verantwoordelijk zijn voor het bepalen wat toelaatbaar taalgebruik is, doet de taak van de voorzitter teniet. Hoewel Kamerleden inderdaad steeds meer lijken uit te maken of een uitspraak onparlementair is, is de voorzitter nog steeds verantwoordelijk voor het handhaven van de orde en het reguleren van het debat. De voorzitter heeft dus, samen met de Kamerleden, de handhaving van de norm in handen. Het verschil tussen de Kamerleden en de voorzitter is dat de voorzitter bevoegd is tot het overgaan van sanctiemaatregelen wanneer het taalgebruik in de Kamer niet parlementair is. Wanneer een Kamervoorzitter alle verantwoordelijkheid om te beslissen wat wel of niet toelaatbaar is bij de Kamerleden neerlegt, zoals Verbeet en Van Miltenburg dit hebben geprobeerd te doen, betekent dit niet dat de mate van onparlementair taalgebruik afneemt. Daarnaast ontstaat er dan voorsnog de kans dat de waardigheid van de Tweede Kamer wordt aangetast, of dit nu ligt aan de mate van openheid van het debat of aan het taalgebruik. Uit deze opvatting blijkt overigens wel, dat de rol van de Kamervoorzitter zelf ook onderhevig is aan verandering. Naast dat dit blijkt uit de opvattingen en het optreden van de voorzitters zelf, bestaan er onder de Kamerleden uiteraard ook verschillende opvattingen over de rol van de Kamervoorzitter: niet elk Kamerlid kent de voorzitter dezelfde taken toe.

Het is waar dat de norm, welke zich voortdurend blijft ontwikkelen omdat deze onderhevig is aan verandering, in brede lijnen het taalgebruik in de Tweede Kamer reguleert. Dit betekent

echter dus niet dat de voorzitter op dit gebied niet meer nodig is. Daarnaast maken juist de verkiezingen voor de Tweede Kamervoorzitter de discussie over het taalgebruik in de Tweede Kamer mogelijk en geven de Kamerleden de mogelijkheid om de norm duidelijker in kaart te brengen.

Wat in ieder geval is vast te stellen, is dat zolang er behoefte naar verandering is, de norm zal worden uitgedaagd. Het feit dat de norm voortdurend is veranderd, geeft dus aan dat er ook behoefte naar verandering blijkt te zijn, omdat dit soort veranderingen voortkomen uit een ‘schoppen’ tegen het gevestigde. De politici in de Tweede Kamer lijken nog altijd op zoek te zijn naar de norm die het politieke debat in evenwicht kan houden, zonder daarbij de taken en werkzaamheden van de Tweede Kamer teniet te doen. Huidige Kamervoorzitter Khadija Arib lijkt bijvoorbeeld een voorstander te zijn van strenger optreden bij het gebruik van onparlementair taalgebruik.¹²⁰ Of dit in de ogen van de Kamerleden ten koste zal gaan van de mate van volksvertegenwoordiging, zal de toekomst moeten uitwijzen.

Zoals dit onderzoek heeft aangetoond, hangt de verandering van de norm wat betreft het taalgebruik in de Tweede Kamer, maar ook wat betreft de rol van de Kamervoorzitter, met meerdere factoren samen. De vraag is dan ook of de norm ooit stabiel kan en zal zijn, aangezien deze van een groot aantal factoren afhankelijk is. Echter, om ervoor te zorgen dat de taken van de Tweede Kamer, die met elkaar op gespannen voet staan, goed uitgevoerd kunnen worden, is het nodig dat de Kamervoorzitter accepteert dat er voortdurend, door de Kamerleden zelf, bepaald wordt aan welke eisen de norm van het taalgebruik moet voldoen. Maar, de Kamervoorzitter is en blijft uiteindelijk degene die bepalen moet wanneer een bepaalde uitspraak ontoelaatbaar is. De lastige taak voor de Tweede Kamer is daarom dus, naast het uitvoeren van de dagelijkse taken, om samen met de voorzitter een compromis te vinden wat betreft het taalgebruik.

¹²⁰ E. Isitman, ‘Khadija Arib volgt van Miltenburg op als Tweede Kamervoorzitter’, *Elsevier*, 13 januari 2016.

Bronnenlijst

Literatuur:

Aerts, R. & C. van Baalen, J. Oddens e.a., *In dit huis. Twee eeuwen Tweede Kamer* (Amsterdam: Uitgeverij Boom 2015).

Baalen, C. van, W. Bredeveld, J. Brouwer e.a., *Jaarboek Parlementaire Geschiedenis 2003. Emotie in de politiek* (Den Haag: Sdu Uitgevers 2003) 12-26.

Bootsma, P. & C. Hoetink, *Over lijken. Ontoelaatbaar taalgebruik in de Tweede Kamer* (Amsterdam: Uitgeverij Boom 2006).

Haaften, T. van, 'Norm en taal in politiek Den Haag' in: M.-C. Foblets e.a. (red.), *Liber Amicorum René Fogué* (Gent 2012) 631-645.

- Isitman, E., ‘Khadija Arib volgt van Miltenburg op als Tweede Kamervoorzitter’, *Elsevier*, 13 januari 2016.
- Jong, J. de, ‘Houwdegen en floret. Retorische strategieën van het triumviraat Rutte, Verhagen en Wilders’, *Ons Erfdeel* 54:2 (2011), 108-117.
- Leeuwen, M. van, *Stijl en politiek. Een taalkundig-stilistische benadering van Nederlandse parlementaire toespraken*, (Utrecht: LOT 2015).
- Reijner, T., ‘Asieldebat bol van verwijten en oneliners: “Ga lekker folderen”’, *Elsevier*, 14 oktober 2015.
- Seegers, F., *In debat over Nederland. Veranderingen in het discours over de multiculturele samenleving en nationale identiteit* (Amsterdam: Amsterdam University Press 2007).
- Velde, H. te, *Het theater van de politiek* (Oratie Universiteit Leiden. Amsterdam: Wereldbibliotheek 2003).
- Velde, H. te, *Van regentenmentaliteit tot populisme. Politieke tradities in Nederland* (Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker 2010).
- Verhey, L. & G.J. Geertjes, *De constitutionele conventie: kwal op het strand of baken in de zee?* (Amsterdam: Boom Juridisch 2016).
- Vogelaar, E. & O. Bosma, *Twintig maanden knettergek. Dagboek van een ministerschap* (Amsterdam: Uitgeverij Balans (2009).
- Vossen, K., ‘Van marginaal naar mainstream? Populisme in de Nederlandse geschiedenis’, *BMGN – Low Countries Historical Review* 127:2 (2012), 28-54.
- Weezel, M. van, ‘Volwassen politici die elkaar voor verrader uitmaken’, *Vrij Nederland*, 27 januari 2010.
- Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, *Waarden, normen en de last van het gedrag* (Amsterdam: Amsterdam University Press 2003).

Overige bronnen:

Krantenartikelen:

- Boer, E. de, ‘Politiek vergrofd door LPF’, *De Volkskrant*, 12 december 2002.
- Boon, L., ‘Wilders tegen Rutte: doe eens normaal man’, *NRC Handelsblad*, 22 september 2011.
- Frissen, P., ‘Tussen politiek leider en burger hoort een kloof te zijn’, *NRC Handelsblad*, 12 december 2009.
- Meeus, T., ““Mevrouw de nepvoorzitter””, *NRC Handelsblad*, 15 oktober 2015.

- Vermeulen, F., ‘Nawijn oogst keiharde kritiek van voltallige Kamer’, *NRC Handelsblad*, 6 september 2002.
- Vinther, L., ‘Wilders: Vogelaar is ‘knettergek’’, *Algemeen Dagblad*, 6 september 2007.
- Wagendorp, B., ‘Taal van het volk dringt door tot Kamer’, *De Volkskrant*, 3 oktober 2002.
- ‘De Graaf boos over Weisglas’ “tengels”, *Trouw*, 13 december 2003.
 - “‘Dieptepunt’ in taalgebruik Kamer’, *NRC Handelsblad*, 13 september 2008.
 - ‘Geïrriteerde Weisglas geeft Kamer uitbrander’, *NU.nl*, 27 april 2005.
 - ‘Jaaroverzicht 2002’, *Trouw*, 31 december 2002.
 - ‘Kamerlid Arib zou ingrijpen bij “nepparlement” van Wilders’, *NU.nl*, 3 januari 2016.
 - ‘Marijnissen jaagt “flapdrol” Koenders op stang’, *Algemeen Dagblad*, 27 mei 2009.
 - ‘Marijnissen scheldt minister Koenders uit’, *Het Financieele Dagblad*, 27 mei 2009.
 - ‘Nawijn ergert de Kamer: Kritiek op werkwijze Parlement valt verkeerd’, *Algemeen Dagblad*, 9 december 2002.
 - ‘Nawijn moet op rapport’, *Trouw*, 10 december 2002.
 - “‘Nepparlement’ is ongepast’, *Algemeen Nederlands Persbureau*, 18 september 2015.
 - ‘Populisme? De methode-Pechtold werkt toch ook?’, *NU.nl*, 2 juli 2008.
 - ‘Rutte-Wilders: doe eens normaal man!’, *De Telegraaf*, 22 september 2011.
 - ‘Tweede Kamer wast Nawijn de oren’, *De Telegraaf*, 10 december 2002.
 - ‘Van Miltenburg: ingrijpen niet overwogen’, *Algemeen Nederlands Persbureau*, 19 september 2016.
 - “‘Verbeet moet actiever optreden” na quote Wilders over islamitisch stemvee’, *De Volkskrant*, 24 mei 2011.
 - ‘Verbeet: Voorzitter kan niet meer ingrijpen in onfatsoenlijk debat’, *Het Parool*, 22 september 2011.
 - ‘Weg vrij voor coalitiebesprekingen CDA en VVD’, *De Volkskrant*, 14 april 2003.
 - ‘Wilders noemt Vogelaar “knettergek”’, *Trouw*, 6 september 2007.
 - ‘Wilders tegen Rutte: Doe eens normaal man!’, *De Volkskrant*, 22 september 2011.
 - ‘Wilders toont “fascistoïde leiderschap”’, *Trouw*, 18 september 2015.
 - ‘Wilders: Tweede Kamer is nepparlement’, *Algemeen Nederlands Persbureau*, 17 september 2015.

- ‘Wilders vindt Vogelaar knettergek’, *Het Parool*, 7 september 2007.
- ‘Wilders zorgt voor parlamentsrel’, *Het Parool*, 18 september 2015.

Handelingen Tweede Kamer:

- HTK, 2001-2002, 23-05-2002 (75)
- HTK, 2001-2002, 28-05-2002 (76)
- HTK, 2001-2002, 05-09-2002 (95)
- HTK, 2002-2003, 10-12-2002 (31)
- HTK, 2002-2003, 04-02-2003 (39)
- HTK, 2002-2003, 14-04-2003 (61)
- HTK, 2004-2005, 27-04-2005 (78)
- HTK, 2006-2007, 06-12-2006 (23)
- HTK 2006-2007, 06-09-2007 (93)
- HTK 2008-2009, 26-05-2009 (87)
- HTK 2009-2010, 22-06-2010 (89)
- HTK 2010-2011, 19-05-2011 (83)
- HTK 2011-2012, 22-09-2011 (3)
- HTK 2012-2013, 25-09-2012 (4)
- HTK 2015-2016, 17-09-2015 (3)
- HTK 2015-2016, 14-10-2015 (14)

Digitale bronnen:

- <<http://www.bnr.nl>>
Laanen, J., ‘Coalitiepartijen oneens, maar laten zich niet tegen elkaar uitspelen.’, *BNR*, 14 oktober 2015.
- <<http://www.eo.nl/ditisedag/radio/item/de-week-van-anouchka-van-miltenburg>>.
Evangelische Omroep, ‘Dit is de dag’, radiofragment, 18 september 2015
- <<http://www.parlement.com>>
- <<http://www.rtlnieuws.nl>>
‘Harde woorden in Kamer: “U bent een nepdemocraat”’, *RTL Z*, 14 oktober 2015.
- <<http://www.tweedekamer.nl>>, Reglement van Orde, mei 2014.
- <<http://www.vandale.nl/opzoeken>>

